

Kära läsare

Vår tidning står inför ett byte av chefredaktör. Bytena har inte varit påfallande många efter WN:s pånyttfödelse. Först hade vi Helmer J. Wahlroos som tillsammans med Harry Palmberg skötte tidningen i 11 år, sedan kom Ebba Ramm-Schmidt, som i olika positioner skötte tidningen i nära 30 år (utan att själv vara wiborgare). Efter några kortare perioder med Thomas Thesleff, Katarina Koivisto, och Christel Kaarekoski i spetsen tog Per Erik Floman och Ann Holm ledningen för hela 12 år följd av ett kort pass med Erik Floman och Ann Holm-Dellringer. Hans Andersin avgår i och med denna sin tionde tidningsutgåva men hans arbetspar Helena von Alftan fortsätter.

Dessa ord till läsarna skrev vår huvudredaktör en dag innan han drabbades av den kollaps som skulle släcka hans liv. Vi som är hans närmaste arbetskamrater i WN-teamet vill fullborda det arbete som han under hela året lagt ner på planläggningen av detta nummer.

Hans Andersin var en ovanligt mångsidig och kapabel människa. Minnesrunan över honom i HBL belyste detta på ett övertygande sätt. Men när vi observerar vilka enorma arbetsinsatser på vitt skilda områden och på hög nivå som fyllde hans liv är det svårt att ytterligare föreställa sig

Det händer mycket i dagens Viborg vilket inte får betyda att minnena från det förkrigstida och gamla historiska Wiborg skall blekna. Så, kära läsare, gräv bland gamla handlingar, berättelser, dikter och bilder och sänd fynden till redaktionen i bearbetad eller rå form. För de unga historieforskarna finns också mycket att hämta i gamla Wiborg. I Wiborgs Nyheter finner ni ett tacksamt medium för era essäer.

Utgivare av Wiborgs Nyheter är Föreningen 7 januari r.f. Teamet "Tidningshuset Wiborgs Nyheter" har som tidigare Annika Helkama-Tötterman som "verkställande direktör", Hans Andersin, som (avgående) "huvudredaktör", Emer Silius som "stjärnreporter", Rainer Knapas, som

"redaktör för historiska avdelningen", Marianne von Wright som "redaktör" och Helena von Alftan som "redaktionssekreterare". Den tillträdande huvudredaktören Lars-Einar Floman har tjuvstartat som extra medlem i redaktionen. Huvudredaktören emeritus Per Erik Floman har åter bidragit med ett antal artiklar. En god och pålitlig författare har vi i skriftställaren Carl Fredrik Sandelin. Vi tackar våra skribenter, bildleverantörer, korrekturläsare och annonsörer!

Hans Andersin

att han under de senaste 20 åren kunat ägna sig åt det s.k. Wiborgsarbetet med så stor intensitet.

Driven av ett enormt intresse för sin skolstad Wiborg och kärlek till sin hembygd och sina släktrötter var han med om det mesta som gällde Wiborg. Utmärkande för honom var att han inte nöjde sig med föredrag och skrivelser, utan genast tog itu med att GÖRA saker, t.ex. de många utställningarna på Wiborgs slott och grundandet av Viborgscentret.

Wiborgs Nyheter förde han till själva Wiborg och med sitt nätverk där borta utvidgade han de traditionel-

la perspektiven, allt en följd av hans övertygelse om att utbyte av information om Wiborg mellan grannländerna är den bästa vägen för framtida samarbete.

Vi tänker på Hans med respekt och saknad.

Per Erik Floman
och teamet kring Wiborgs Nyheter

Redaktionen adress:
c/o Annika Helkama-Tötterman
Mellstenv. 9, 02170 Esbo
tfn 0400-414 308

Hans Andersin på Riddarhuset den 15 september 2010. Foto: Marina Rågård.

fortsättning från s.1

såsom veteraners och krigsinvalideres rehabilitering, Tyrgilsmuseet m.fl. Pauvres honteux-stödets utdelning sköttes i gott samarbete med Östsvenska Kvinnoförbundet från och med självständighetstidens början.

Ännu några ord om festlokalerna. Under renoveringar av Rådhuset i Wiborg anlätades hotellen Knut Posse och Andrea som festlokaler. Här i huvudstaden började man på ny kula 1947. Aldrig ska vi glömma den fantastiska euforin på Fennia där nästan 400 wiborgare festade i gång en ny era. Det skulle för övrigt bli en verklig "pub crawl" under de hittills 63 soaréerna här i diasporan: det dansades på Adlon, Fiskis, Börs, Kajsaniemi, Fennia och Marski, men i särklass stod ändå Brunns huset med ett trettiotal balar samt den nuvarande, aristokratiska och synnerligen väl lämpade Riddarhussalen sedan 1995. Deltagarantalet höll sig mellan 400 och 200 ända till mitten av 80-talet och har nu stabiliserat sig kring 130 – 150. (Sättarens anmärkning : 16.1.2010 var vi 176!).

Nya generationer vid rodret

De tidigaste årens geehrte Frauen har efterföljts av flera generationer entusiastiska wiborgare. I dag har vi en

grupp av hängivna damer – och några dito herrar – med både yrke och familj. De har skött om 7 januari med uppoffrande av sin tid och med finstämt, ofta på familjetraditioner grundat sinne för soaréernas atmosfär. Jag konstaterar gärna att dagens arrangörskår skapat egna traditioner av hög klass. "Sjunde" har ett fint rykte, det är en glansfull fest med klädelegans, festtal och skön musik, polonaise och Paul Jones, Wiborgskringlor, lotteri och försäljning av Wiborgs Nyheter samt vackra dekorationer och bord med wiborgska gatunamn. Allt detta jämte den betagande signaturmelodin, allsången "Wiborg, du Tyrgils stad" och växelspelet med den glada publikens goda humör skapar den rätta wiborgska ambiancen.

Vid studiet av 7 januarifenomens historia stöter man på hundratals namn av personer som gjort mycket för sin förening. Det går inte att räkna upp dem här. Men låt mig nämna några representanter för olika verksamhetsgrenar: en särskild lyskraft utstrålar nog namnet Hackman, både familjerna och det stora handelshuset, som med stor generositet stödde både föreningen och Orpokoti. Så har vi Paul von Bruun, entusiasten som djärvt väckte upp den inslumrade föreningen efter kriget. Frida Sergejeff som från 1912 till sjuttioalet i olika roller skapade sig en enorm popularitet som "Karelen näktergal". Ebba Ramm-Schmidt, som under 25 år,

utan att själv vara wiborgare, på ett förträffligt sätt ansvarade för Wiborgs Nyheter. Samt poetisorna Helga Hultin-Pelkonen och Verna Wihtol, vilkas pennor levererat utomordentligt träffsäkra dikter och sångtexter till våra soaréer.

Min wiborgargeneration, "de sista ögonvittnena" har redan börjat lämna scenen. Vi har hållit fast vid det självfallna uppdraget att förhindra att Wiborg faller i glömska. Vår innerliga förhoppning är att ni, som håller i tömmarna i dag, i morgon och i övermorgon ska ha lust, energi och talang att vidmakthålla intresset för 7 januari hemstad.

Eftersom jag började med namnen på "The founding mothers" vill jag sluta med att hedra dagens generationer genom att uppräknas namnen på de ordinarie styrelsemedlemmarna och chefredaktören för Wiborgs Nyheter: Annika Helkama-Tötterman, Harri Tilli, Hannele Helkama-Rågård, Kristina Gallen, Monica Saxén, Kirsti Sirviö och Eva-Karin Wilkko-Antell samt chefredaktören Hans Andersin.

I de stora globala sammanhangen är "7 januari" en flugasurr uti öknen. Jordan fortsätter emellertid att rotera. Men, mina damer och herrar, hyvåt naset ja herrat, axeln, kring vilken klotet roterar, har en mittpunkt och den är för oss, i kväll, i undermedvetandet och i tankarna bara en: vårt kära, gamla Wiborg!

Amiral Apraksin fick staty i Viborg

I juni 2010 hade det gått 300 år sedan Peter I erövrade Viborg och staden upphörde att vara en del av konungariket Sverige. Denna händelse, viktig ur rysk synvinkel, firades stort i Viborg. Som ett bestående minne av denna fest förärdades staden en ny staty, som föreställer amiralen, greve Fjodor Matvejevit Apraksin (1661–1728).

Apraksin räknades till en av tsar Peters förtrognaste vänner. Han ledde de ryska trupperna i det stora nordiska kriget och fick bl.a. Wiborg att kapitulera efter en långvarig belägring den 13 juni 1710. Han företrädde Ryssland i fredsförhandlingarna i Nystad år

1721. Han anses ha skapat den ryska flottan, som han ledde bl.a. på Östersjön och på Kaspiska havet.

Apraksin står staty i Siikaniemiändan av Slottsbron. Han har vänt slottet och staden ryggen och har blicken riktad mot sin tsar uppe på backen. Amiralen har kommandostaven i sin hand och ser lugn och värdig ut. En överraskande lösning är att konstnären har avbildat Apraksin från höfterna uppåt så att han ser ut att stå med benen gömda i piedestalen.

Emer Silius

ALFTA Ikv

Finn en miljö
värd en äkta Wiborgare
Hitta det majestätiska
Marche

www.taloitaliassa.fi

Vi firar 7-januarisoaren

lördagen den 22 januari kl. 18.00

på Riddarhuset
Riddaregatan 1

Frack el. mörk kostym

Balen med anor
1835 - 2011

Eremitaget i Viborg – en ny sevärdhet

Vad har Viborg gemensamt med Amsterdam, London och Las Vegas? Inte så mycket kanske, men en sak kan nämnas: i alla fyra städer har ett av världens ledande konstmuseer, Eremitaget i S:t Petersburg, öppnat en filial.

För Viborgs del betyder detta, att Uno Ullbergs mäktiga skapelse från år 1930, Konstmuseet och Konstskolan på Pantsarlaksbastionen, har renoverats, putsats och ställts i ordning för att ta emot konstskatter från huvudmuseet. Den första gästande utställningen gällde Katarina II:s epok, som många anser vara den gyllene tiden i Rysslands historia, och meningen är att nya utställningar följer i rad, alltid för ett halvt år i sänder.

Utställningen öppnades med pompa och ståt den 16 juni 2010. Antalet inbjudna gäster var litet. Förutom Eremitagets och Viborgs stads ledning deltog landshövdingen Valeri Serdjukov från Leningrads oblast i festligheterna. Finländarna var fåtaliga. Statsmakten representerades av konsulerna Kristiina Häikiö och Leena Liski. Direktören för konstmuseet i Lahtis, Hannu Takala, var närvarande, ävenså Tuomas Hoikkala från konstcentret Salmela. Vidare var Viborgs-centret representerat. WN var inte inbjuden, kanske hade tidningens rykte som en bärande kulturjournal inte ännu nått S:t Petersburg.

Amiralitetets musikkår spelade, tal och musik turades om. Festserveringen ombesörjdes av restaurang Drushba.

Senare har det naturligtvis varit möjligt att mot entréavgift besöka utställningen och även undertecknad har gjort det för att kunna förmedla stämningen till WN:s läsare. Och mäktigt har det varit, absolut värt ett besök. Jämfört med tiderna anno dazumal finns det nu den skillnaden att konstmuseet och konstskolan har bytt plats och konstmuseet således ligger till höger då man stiger upp för trapporna från Hovrättsgatan.

Utställningslokalen omfattar tre våningar. Hälften av första våningen är reserverad för kapprum och biljettkassa. Man skulle tro att det är en enkel sak att köpa en inträdesbil-

jett, men ingalunda. Försäljerskan, en medelålders dam, hade framför sig en lång lista över olika priser och frågade, hurudan biljett det skulle få vara. Undertecknad pekade på måfå på ett pris på 150 rubel som verkade skäligt och fick biljetten, som senare visade sig vara en biljett för ryska medborgare. För utlänningar skulle priset ha varit högre. Men det blev ingen skada för museet, normalt kommer ju pressen gratis in.

Andra ändan av första våningen dominerades av ett ståtligt porträtt av kejsarinnan Katarina II, målat av en okänd konstnär. Det fanns också andra porträtt, bl.a. av det unga storfurstparet Peter och Katarina. Kejsarinnans vän Voltaire presenterades i form av en bronsbyst samt av en miniatyrmodell av slottet i Ferney-Voltaire. En väggtavla innehöll föreskrifter för hur man skall bete sig på besök hos kejsarinnan. Vaser, medaljer och konstföremål kompletterade rummet.

I andra våningen fick man bekanta sig med livet i S:t Petersburg på Katarinas tid samt med personer som då levde i huvudstaden. Greve Aleksej Orlov, bror till en av kejsarinnans största gunstlingar, var avbildad av en okänd konstnär. Det fanns porträtt av amiral Paul Chichagov, sonen till segaren i sjöslaget i Viborgska viken. Ett porträtt var målat av konstnären Johann Baptist Lampi den äldre, som trots sitt finskt klingande tillnamn var en österrikare. I stora glasvitriner fick man se officerarnas festuniformer samt en prästräkt som stod bakfram på grund av att dräktens framsida inte lär vara komplett. Det fanns även en bordsklocka som hade formen av Peter den stores ryttarstaty, fickur, snusdosor m.m. På väggen hängde vyer från S:t Petersburg.

Tredje våningen var tillägnad kejsarinnans personliga liv. Vi fick igen

se porträtt av henne och av hennes make Peter III, vars regeringstid som Rysslands kejsare varade endast 186 dagar. Vi såg också ett porträtt av Katarinas son, Aleksej Bobrinski, som hon hade tillsammans med greve Grigorij Orlov. I en vitrin förevisades den 33-åriga Katarinas franska festdräkt och i en annan hennes ryska dräkt från tiden tio år senare. Förutom skillnaden i dräktstilen märkte man en väsentlig skillnad i midjemåttet. Där fanns också en miniatyrmodell av Katarina II:s staty vid Nevskij Prospekt i S:t Petersburg och många bilder, bl.a. en där man såg kejsarinnan ta emot det turkiska sändebudet i Vinterpalatset.

Utställningen var alltså mångsidig och representativ. Huvudmuseet kan naturligtvis inte sända sina allra heligaste dyrgripar till Viborg, men redan det här sortimentet med många fina porträtt av kejsarinnan och hennes samtida, allegoriska målningar samt

konstnärligt tillverkade föremål och medaljer gav intrycket av att den nya filialen uppskattas i S:t Petersburg. Det återstår att se, huruvida verksamheten kommer att fortsätta utan avbrott och hur nästa utställning kommer att se ut. Tänk om våra museer i Lahtis och Tavastehus någon gång skulle låna till Viborg sådana konstverk som ursprungligen tillhörde Viborgsmuseets inventarier och räddades undan kriget? Kanske är tiden inte ännu mogen för ett sådant experiment.

Några trappsteg ovanför den tredje museivåningen finns en stilig gallerigång, som i en vid båge förenar konstmuseet med konstskolan på andra sidan gårdsplanen. Fönstren på yttersidan bjuder en fin utsikt mot Viborgska viken. På den motsatta väggen hade nu upphängts teckningar av Konstskolans elever.

Före hemfärden hände ännu en malör, som berättas här som en varning. Undertecknad ville göra ett toalettbesök och gick till kapprummet, där det helt riktigt fanns två dörrar invid varandra. På den första dörren avbildades en figur med ett klädesplagg, som undertecknad tolkade som en snäv kjol, det var alltså damrummet. Den andra dörren stod öppen så att motsvarande figur inte syntes, det måste då vara motsvarande lämnad för herrar – och stopp! Två snygga ryskor stod där och förbättrade sin makeup helt ostörda av omvärlden, allt var blankputsat och väldoftande. I Helsingfors tränger sig damerna ofta in i herrrummet för att undvika köande, men att i Viborg... Efter en tvär u-sväng och en titt på dörrens utsida kom dock den grymma sanningen fram: där fanns också en figur i kjol, men en mycket vidare sådan än på granndörren. Det var alltså undertecknad som hade varit en durak och gått in genom fel dörr. Till all lycka väckte detta könsneutrala tuppsbesök dock ingen större anstöt, varken vakt eller milis kallades till platsen.

Emer Silius

Wiborgs svenska skolors vårfest – i musikens tecken

När nittioplussarna, som representerade nästan fjärdedelen (!) av de festsugna eleverna, knegade upp till Handelsgillet's trevna festsal den 17 april 2010, tänkte knappast någon på att skollivet i Wiborg för 80 år sedan kom att förändras grundligt. Den gamla invanda kvartetten Folkskolan – Clouban – Flickskolan – Lyceet skulle under trettioåret vaskas om ordentligt. Det började med beslutet att börja sammanslå läroverken, med ett läsår i taget, till Samlyceet. 1932 upphörde Cloubergs förberedande skola och med Vinterkriget slocknade hela buketten – men inte elevernas sammanhållning...

Nu var det skolträffens fröjder som gällde. Vi skulle ha blivit 39, men två sjukdomsfall drog ner siffran till 37. Intressant var att nio av eleverna var gossar, och dito nio över 90 år gamla, åtminstone när detta läses.

Den energiska organisationskommitténs ordförande René Lardot hälsade välkommen och utbringade den traditionella skålen för gamla Wiborg och dess skolor. När vinerna beställts höll sångmaestro Magnus Wangel ett mycket inspirerat tal till hedersgästen Per Erik Floman, just då kanske den yngste bland nittiöaringarna. Han tyckte att eleven Floman varit själen i det efterkrigstida Wiborgsarbetet. Talet utmynnade i rosenhyllning, fram-buren av två betagande kusiner. Jubilaren tackade ur hjärtat och påpekade att vi alla dagligen i våra hem, i vårt umgänge och vid allmänna sammankomster, liksom denna, håller fanan högt genom våra berättelser och alla ska ha tack för det.

Honnörsbordet: Fr.v. René Lardot, Bernice Brummer, Per Erik Floman, Gunni Biström och mittmot från fönstret Eva Gräsbeck, La Vonne Gräsbeck, Solveig Gräsbeck och Birger Herold.

Dagens verkliga kulturella godbit var dock musikinslaget. Senaste gång hade vi gästats vi av musikdoktorn och stjärnpianisten Folke Gräsbeck. Nu var det hans mors och systrars tur. La Vonne Gräsbeck, med musikrötter i Wiborg genom mor Helene Bourgeois-Wickström, hade medfört sina döttrar Eva och Solveig och hade satt upp ett fint musikprogram. Violinisten Eva inledde med fransk musik, utmärkt av den naturliga musikalitet hon medfört från hemmet. Solveig uppträdde med lite modernare sång till gitarr och mor La Vonne vid det elektriska pianot hade arrangerat bl.a. "Jo Karjalan kunnaiilla" för piano,

obligatviolin och sångröster. Det var ett gripande, välanpassat inslag på en fest som denna.

Menyn inleddes med lækker jordärtskockssoppa, aptiten vid denna utmärkta skolmåltid var god. Vimlet var varmt och vänskapligt och på arrangörernas fråga: "Ska vi träffas nästa år?" kom svaret spontant och positivt. Vi sätter stort värde på allt vad "värd-folket", med René Lardot och Gunni Biström i spetsen, är efter år gjort för skolfesttanken, oss alla till glädje.

Ludvig i vimlet

Mor och döttrar Gräsbeck framför "Jo Karjalan kunnaiilla kukkii puu".

Jos siull' on snaijuu,
juo Sergejffin tsjaiuu

Toppen
Sergejffs Java te
i koppen!

OY SERGEJEFF AB

Löjtnantsv. 10
00410 Hfrs
tel. 532 041 fax 532 045
www.sergejeff.fi

Arkeologiskt seminarium

Emer Silius

Viborgscentret, som vid sidan om sina andra uppgifter har utmärkt sig som researrangör runt olika teman beträffande Viborg, hade kallat intresserade till ett arkeologiskt seminarium under veckoslutet 5–6 juni 2010. Syftet var att redogöra för det forskningsarbete som har utförts och just nu utförs i Viborg och på Karelska Näset. Seminariet hölls på finska och ryska och alla anföranden tolkades. Under den första seminariedagen satt deltagarna i ett av Hotel Victorias stiliga konferensrum vid Viborgs salutorg, på söndagen flyttade seminariet ut till terrängen och till havs. WN var naturligtvis på plats.

Trä-Wiborg under staden i sten

Arkeologidoktor Aleksandr Saksa från Ryska Vetenskapsakademien höll det första föredraget. Han hade börjat sina forskningar i Viborg redan på 1990-talet och blivit känd för många finländare tack vare sina goda kunskaper i finska språket, en ingermanlänning till börden som han är. Hans forskningsobjekt har bl.a. varit Rådstornet med omgivning, Södra Vallén, hörnet av Possegatan och Vaktornsgatan samt Klostergatan 8. Några planerade nybyggen har också satt fart på arkeologerna, som har beretts tillfälle att verkställa utgrävningar så länge det ännu har varit möjligt. Det medeltida trä-Wiborg har kommit fram under kulturlager ställvis på ett djup av 3–3,5 meter. Man har upptäckt byggnadsrester, gator, dikes- och avloppssystem samt olika föremål. De äldsta fynden härstammar från 1300-talet och det är inte uteslutet att det på Kapitäudden, alltså inom den senare Fästningen, har funnits bosättning redan före Tyrgils Knutssons tid. Det äldsta trä-Wiborg har bestått av flera "byar", dvs. särskilda husgrupper. De första stenbyggnaderna efter Slottets grundläggande har varit klostren och kyrkorna. Först i slutet av 1400-talet blev hela stadsområdet bebyggt.

Saksa har även forskat vid Erik Axelsson Totts stadsmur från 1470-talet. Den mur, som med nöd och näppe kunde försvara staden mot ryssarnas belägring år 1495 var inte av det starkaste slaget. Muren byggdes i största hast och som fyllningsmaterial användes på många ställen lösa stenar utan något som helst murbruk. Även träkonstruktioner användes för att hålla stenarna på plats. Saksa förhåller sig skeptisk till berättelserna om Wiborgska smällen och betonar, att arkeologiska bevis på någon smäll inte har påträffats. Men mycket är ännu outforskat. Murens riktning berodde mera på terrängens form än på bosättningen och en del av bostadshusen kan ha blivit utanför muren. En intressant men ännu olöst fråga är huruvida Totts mur har haft en föregångare i form av pålverk eller jordvallar.

En annan myt som Aleksandr Saksa inte alls tänder på är berättelsen om lönnvägen mellan slottet och staden. Det Weckroothska huset står på berg, påpekar han. Det skulle ha varit ytterst svårt att på medeltiden gräva en tunnel genom berget. Den som har sett tunnelns öppning i någondera ändan borde komma och visa det exakta stället, menar Saksa.

Karelska näset under stenåldern

Direktören för det historiska museet i Lahtis, FD Hannu Takala hade som ämne stenåldersbosättningen och de arkeologiska fynden på Karelska näset. Fyndplatserna är få till antalet, ty smältvattnet från den 2–3 km tjocka inlandsisen täckte länge största delen av näset. Man vet att de första invånarna kom för över 10 000 år sedan, men varifrån kom de? De äldsta kända boplatserna i Finland befinner sig i Lahtistrakten vid dåtida Ancylussjön

Aleksandr Saksa föreläser sina utgrävningsställen nedanför Vaktornsgatan.

(för ca 10 900 år sedan), mellan insjöarna Höytiäinen och Pielinen (för ca 10 800 år sedan) och i Heinjoki (för ca 10 300 år sedan). På basis av de flintföremål som påträffats har man kommit till den slutsatsen att invandringen till nämnda trakter har skett från Baltikum. Det viktigaste fornyandet på näset är de nätresterna som påträffades i S:t Andreae år 1914 från tiden för ca 9 500 år sedan. Karelska näset började sedermera höja sig från vattnet, Östersjön fick sin form och Ladoga fick Nevan till sin nya avloppsfod för ca 3 000 år sedan.

Vad fanns innan Petersburg byggdes

Historie licentiat Pjotr Sorokin från Ryska Vetenskapsakademien redogjorde för det ställe i det nuvarande S:t Petersburg där fästningarna Landskrona och Nyenskans har funnits. Denna historiska punkt, en udde där den smala ån Ohta mynnar ut i floden Neva snett mittemot Smolnakyrkan har nu blivit aktuell tack vare Gazproms plan att resa ett jättelikt torn på platsen. Tornet är inte avsett att vara ett minnesmärke över de forna fästningarna, tvärtom kommer det att förstöra de sista rester som eventuellt ännu finns att upptäcka. Därför har arkeologerna haft bråttom att utforska trakten.

Landskrona var ett misslyckat försök av marsken Tyrgils Knutsson att utvidga Sveriges makt ännu längre österut och grunda en förpost i södra ändan av Karelska näset. I samband med det s.k. Nevalfälttåget grundades fästningen sommaren 1300 och bestod av åtta torn konstruerade av trä. Landskrona hade dock ingen chans att ensam klara sig mot de fientliga trupperna från Novgorod. Genast följande år, då den svenska armén hade rest hem och lämnat en liten garnison på ort och ställe, förstördes fästningen och Landskrona försvann från världskartan. Endast vallgravarna blev kvar och var synliga i 300 års tid. Vid Nöteborgsfreden år 1323 förblev hela Nevamynningen på ryska sidan av gränsen.

På platsen av marsken Tyrgils fästning uppstod en ingermanländsk by som med tiden utvecklade sig till ett tätt bosättningsområde. På 1500-talet påminde den nästan om en stad.

Den smala udden mellan floderna fick större strategisk betydelse i början

av 1600-talet då kriget mot Ryssland och den påföljande Stolbovafreden flyttade riksgränsen långt in i Ingermanland. På Landskronas forna läge anlades fästningen Nyenskans. På andra sidan om Ohta byggdes på Nevastranden en ny svensk stad, Nyen. Staden hade sin militära roll men blev dessutom en betydande handelsstad och hade i mitten av seklet ca 2 000 invånare. Staden och fästningen mötte dock sitt öde redan år 1703, då Peter den Store erövrade och skövlade dem och började bygga Rysslands stora nya huvudstad S:t Petersburg i Nevamynningen litet närmare Finska viken. Nyenborna hade då redan övergivit sin stad och flytt, största delen till Wiborg, men fästningen kämpade och lyckades i en veckas tid försvara sig mot belägringen. På udden har senare verkat en skeppsdocka och olika industri- och handelsanläggningar.

Med ledning av arkeologiska utgrävningar har man kunnat konstatera, att Nyenskans var rund till formen och hade flera bastioner. Fästningen var omringad av vatten från tre håll och var belägen tillräckligt långt från öppna havet för att vara skyddad mot översvämningar. Under utgrävningarna har man påträffat svenskarnas gravar i vilka de döda är begravda med huvudena mot söder. Vidare har man grävt fram en brunn, en lönnörr och trappor samt 700 stycken kanonkulor och ett fåtal andra föremål. I staden Nyen fanns det två kyrkor, en svensk och en tysk.

Uppförandet av Gazproms skyskrapa kommer att göra slut på arkeologiska forskningar på området. Forskarna och miljömanniskorna motsätter sig byggprojektet, arkeologerna vill i stället grunda en arkeologisk park på udden. Myndigheterna har ännu inte uttalat sitt sista ord, men skeptikerna säger att den enda kvarvarande tvistefrågan är tornets höjd, skall den vara 350 eller 400 meter?

Hantverkare i Åbo och Wiborg

Filosofie doktor Janne Harjula från Åbo universitet höll det sista föredraget som behandlade hantverkarnas historia och därtill hörande arkeologiska fynd i Åbo och i Wiborg. Dessa städer hade likheter med varandra som handels- och hamnstäder samt i sin befolkningsstruktur.

Ludwigstein i Monrepos från sjösidan. Foto: Emer Silius.

Nyenskans forna läge i dagens S:t Petersburg. Fotograf av bild som projicerades på väggen under seminariet.

I båda städerna har gjorts en mängd skofynd, varav de äldsta i Wiborg kan dateras till 1400-talet. Skorna på medeltiden hade ofta en särskild sula som var fastsydd i skoskaftet. Även sådana skor har påträffats som var tillverkade av en enda läderbit ("kurpposet"). I motsats till Åbo har i Wiborg även påträffats stövlar av rysk tillverkning.

Skotyper har också kunnat utforskas med hjälp av autentiska bevarade bilder. På dem kan man se bl.a. skor med mycket långa spetsar. Sådana har faktiskt funnits, för att spetsarna skulle bevara sin form stoppades ofta torv eller halm in i dem.

Även klädesplagg från medeltiden har då och då påträffats. De har kunnat motverka tidens tand i mycket torra förhållanden eller tvärtom helt under vatten.

Monrepos från sjösidan

På den andra seminariedagen gjordes först en båtferd från Salakkahti till Suomenvedenpohja ända förbi Monrepos. Söndagen till åra såg man mängder av dagens Viborgare tillbringa sin lediga dag i familjen Nicolays anrika park. Stränderna i Huusniemi var däremot så gott som folktomma. Efter båtferden fick deltagarna under Aleksandr Saksas vägledning bekanta sig med de ställen i Fästningen där arkeologiska forskningar senast har gjorts. Tyvärr var alla utgrävningar redan täckta, men

Saksa redogjorde för de gjorda fynden och belyste beskrivningen med fotografier och skisser. Därefter gjordes en snabbvis till Slottet. I Kommendanthuset hade öppnats en sjöarkeologisk utställning. Utställningsföremålen var i första hand föremål och vapen från svenska skepp som hade skjutits i sank eller förlit vid sjöslaget i Wiborgska viken år 1790. Hjälten i dramat var den ryske amiralen Vasili Chichagov, som till tack för sina bragder har fått sin figur avbildad i piedestalen till Katarina II:s staty vid Nevski Prospekt i S:t Petersburg tillsammans med kejsarinnans åtta andra gunstlingar.

Domkyrkans ruin skall utforskas och konserveras

Nästan samtidigt med seminariet spred sig i Viborg den glädjande nyheten, att ruinerna av den medeltida domkyrkan i Wiborg skall mätas och utforskas, först med radar och sedan med utgrävningar. De första anslagen för arkeologerna har erhållits och en grupp arkeologer från Åbo universitet inleder arbetet redan i juni 2010. Man hoppas också att i detta sammanhang få den långvariga tvistefrågan om Mikael Agricolas gravplats avgjord. Efter utgrävningarna skall ruinerna rustas upp och konserveras så att förfallet inte mera förstör ett av Wiborgs viktigaste forminnen. Hela projektet räknas ta tio år.

Sorvali – ett mångårigt projekt

Uppsnyggande och återställande av Sorvali gamla begravningsplats är ett av Viborgscentrets viktigaste projekt i samarbete med lokala ryssar och olika instanser i Finland. Den mer eller mindre totala förstörelsen som skett under och efter kriget och den allmänna penningbristen gör att man nu räddar vad som räddas kan och ordnar upp det hela så att en besökande på platsen kan erfara lugnet hos en kultiverad begravningsplats och, om man så vill, ”höra historiens vingslag”. Mycket har redan gjorts men mycket står ännu att göra för att nå detta mål. Wiborgs Nyheter rapporterar regelbundet om de framsteg som skett under året.

Minnessten med staty har rests över begravningsplatsen

Gravstensentreprenören ”Viktor” har utan kostnad för oss rest en minnessten över Sorvali begravningsplats med text på ryska, finska och svenska. Framför stenen har han ställt en knäböjande änglaffigur. På grund av att de flesta gamla gravstenar försvunnit blir detta ett monument över alla ”de okända gravarna”. Här kan man tända ljus och lägga ner blommor och kran-sar.

Judiska begravningsplatsen har fått en minnessten

Sorvali begravningsplats återspeglade stadens mångkulturella karaktär. Här fanns sida vid sida en stor rysk ortodox, en judisk, en finsk, en svensk och en tysk begravningsplats. Den finska landsförsamlingen och några andra mindre församlingar hade sina egna områden i Sorvali.

Minnessten över den judiska begravningsplatsen i Sorvali. Stenen finns i den östra delen av begravningsplatsen.

Hackmans gravplats har fått sin minnessten

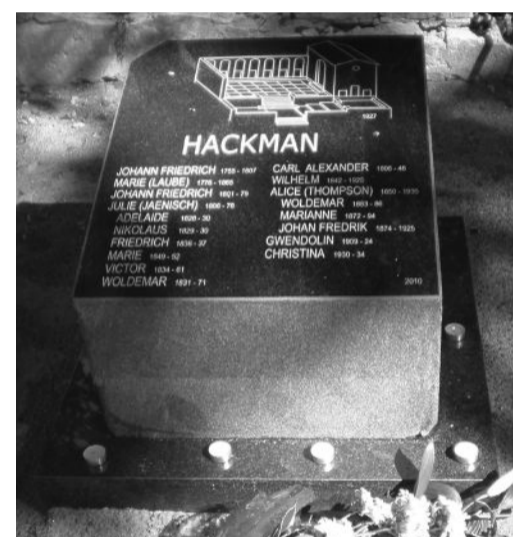
Den plats där det i kriget förstörda Hackmanska gravkapellet stod har renoverats enligt arkitekt Per-Mauritz Ålanders ritningar. Viborgsföretaget Stroi Al-Gor har tagit fram sockeln till det förstörda gravkapellet och

dess nischmur. Den öppna platsen vid kapellet och muren är åter täckt av fyrkantiga stenar. Namnen på de medlemmar av släkten Hackman som begravts i kapellet finns inristade på en minnessten planerad av Per-Mauritz Ålander och huggen av ”Viktor”.

HA

Minnesstenen vid Sorvali begravningsplats. Stenen är i västra ändan av begravningsplatsen, invid den svensk-tyska gravgårdens.

Namnen på de Hackmän som blivit begravda i kapellet.

Den Hackmanska minnesstenen

Carl Fredrik Sandelin

I senaste nummer (7.1.2010) skrev jag under rubriken ”Det pånyttfödda Sorvali” om arbetena på att istandsätta den gamla begravningsplatsen, som togs i bruk år 1798. Det omfattande röjningsarbetet inleddes 2007 och den 2 november 2009 invigdes den istandsatta Hackmanska gravplatsen. Det av arkitekt Thom Thesleff ritade och 1927 uppförda gravkapellet förstördes i fortsättningskrigets slutskede 1944, men nu var grunden, resten av nischmuren och stentrapporna till gravplatsen framtagna. Stämningen var högtidlig.

Och högtidlig var stämningen även den 16 augusti år 2010 när en minnessten över aderton i Sorvali jordfästa medlemmar av familjen Hackman låg på den plats där kapellets altare stått. Sex generationer... Den förste var Johann Friedrich Hackman d.ä. som avled 1807. Han kom till Wiborg 1777 från hemstaden Bremen och grundade företaget Hackman & Co år 1790. Den sista som begravdes i familjegraven var min kusin Christina, som dog fyra år gammal år 1934. Min syster Britt-Marie Packalén, hennes son Fred och jag var de enda närvarande ättlingarna denna varma augustidag. På minnesstenen är även vår morfar Fred Hackmans namn, födelseår och dödsår inristat. I fjolårets artikel nämnde jag namnen på alla aderton. En av dem, Alice och Wilhelm Hackmans dotter Marianne, gift af Frosterus, har även sin egen sten. Den var ursprungligen fastsatt på kapellets södra gavel och den påträffades under röjningsarbetena. Nu ligger den några meter från minnesstenen nära gavelgrunden.

I egenskap av initiativtagare till minnesstenen hänvisade jag i ett kort

Från vänster Carl Fredrik Sandelin, Galina Pronin och Leena Repo.

tal till den betydande insats som särskilt några av de avlidna gjorde för stadens utveckling: inom kommunalförvaltningen, näringslivet, industrin, socialvården och kulturlivet. Sedan fanns det många att tacka, däribland representanterna för Viborgscentret, Viipurikeskus, Alla Matvijenko, Galina Pronin och Tatjana Sjumilina för

deras goda samarbete och stora hjälp i många praktiska frågor. På plats var även svensktalande Helga Abakshina, som är ett levande lexikon ifråga om Viborgs historia och många av stadens gamla familjer. Viktor (vars släktnamn vi inte känner till) avtackades för utförandet av minnesstenen. Ett speciellt stort tack fick arkitekt Per-Mauritz

Gravstenen för Marianne af Frosterus, född Hackmann. Stenen påträffades under röjningsarbetena.

Ålander, som planerade istandsättandet av gravplatsen och därefter ritade minnesstenen. Jag tackade prosten Leena Repo för hennes kloka ord i november 2009. Med värme talade hon även nu vackra augustidag. Både hennes och mitt anförande tockades till ryska av Galina Pronin. Leena Repo medverkade med några artiklar om Wiborgs gamla gravgårdar i boken ”Sorvali, muistojen lehto”, som utgavs i S:t Petersburg på finska och ryska år 2007.

Slutligen tackade jag stadens representanter för det intresse och den förståelse som de visat i anslutning till hela Sorvaliprojektet. Och jag tackade stadens nyhetsmedia för att de för da-

gens viborgare – och även för andra – berättat om frågor som är av stor betydelse för många finländare. Viborgs två tidningar och TV-kanal kom med utförliga reportage om eftermiddagstimmarna i Sorvali den 16 augusti.

Vi som var med hann under två dagar även med en båtutrustning på Suomenvedenpohja, förbi Monrepos och ända fram till Herttua. På vallarna i stadsdelen Havis besökte vi en sommar-teater som upprustats av Marinskijteatern i S:t Petersburg samt även Katarina den Stora-utställningen i det nyrestaurerade Konstmuseet – Uno Ullbergs förnäma skapelse. Viborg har idag mycket att bjuda på.

Die Wiborger Deutschen

Dr.phil. Robert Schweitzer är biträdande chef vid stadsbiblioteket i Lübeck, forskare i Finlands, Rysslands och Baltikums historia och forskningsledare vid Aue-stiftelsen. Artikeln är en sammanfattning av ett föredrag som han höll på Handelsillet i Wiborg hösten 2009.

Robert Schweitzer

Wiborg war nicht so deutsch geprägt wie etwa Reval oder Pernau, sondern verdankte seine Identität und seinen Charme der Balance aller ihrer Nationalitäten. Die Stadt ist ein Stück des verschwundenen Wunders Ostmitteleuropas. Es ist immer noch tröstlich, daß in den Geburtswehen des freien Osteuropas, begleitet von kleinem Neo-Nationalismus und ethnischen Säuberungen, im heute russischen Wiborg eine schlichte, in Russisch, Finnisch, Schwedisch und Deutsch abgefaßte Gedenkplatte für die in der Region im Krieg gefallenen Toten enthüllt wurde im Rahmen der Siebenhundertjahrfeier 1993. Die Inschrift mahnt das Gedenken an die dunkelsten Stunden in Wiborgs Geschichte an, aber ihre Sprachen weisen auf seine Glanzzeit, von der Victor Hoving so treffend sagte: „I gamla Wiborg taltes fyra språk“.

Ranefahrer

Als 1293 Tyrgils Knutsson die Festung Wiborg im Gebiet der mit von Novgorod abhängigen Karelrier gründete, war dies ein Einbruch, der nie bereinigt werden konnte und dreißig Jahre später im Frieden von Orechoveck (Nöteborg/Pähkinalinna) anerkannt werden mußte. Dies war auch ein herber Rückschlag für Lübeck und seine Politik als das Haupt der Hanse. Denn an der Wende zum 14. Jahrhundert konnte den Lübeckern die Lage am anderen Ende der Ostsee so recht sein, wie sie eben war. Novgorod, der große Umschlagplatz der begehrten Ostwaren war frei zugänglich, kein Oberherr beschränkte Austausch und Zugang. Störend für den Lübecker Direkthandel waren eigentlich nur die Handelsembargos, die Novgorod, Schweden oder die Hanse im Kampf um die Vorherrschaft einsetzten, und die Versuche Revals zur See und Dorpat zu Lande, den Zugang zu der russischen Handelsmetropole zu monopolisieren. Gerade in diesen Situationen war die relative Unabhängigkeit Kareliens besonders wertvoll: ein Finnland, in den Kreis des Ostens einbezogen, aber ihm nicht unterworfen, war niemals in der Geschichte einem Lübecker zu weit entfernt! Durch Karelien in den Ladoga-See und von dort aus den Wolchow hinauf führte jener sog. „Ranefahrer(Schmuggler-)weg“, auf dem der Rußlandhandel weiter lief, wenn sonst „nichts mehr ging“.

Die Deutschen wollen Wiborg verlassen

Man hat Wiborg deshalb gern das „Macao der Hanse“ genannt, aber um eine Stadt entstehen zu lassen, bedurfte es langfristig doch der deutschen Kaufleute.

die Städteordnung Magnus Eriksons aus der Mitte des 14. Jh. begrenzte den Anteil der Deutschen an den Ratsitzen in den Städten Schwedens auf die Hälfte – sie hatten damit genügend Einfluß. Den halbsoveränen Statthaltern von Wiborg wiederum, die selbst mit ihren Steuernaturalien Handel

trieben, war ein lebhafter Verkehr mit den Abnehmern wichtiger als die Wünsche der schwedischen Krone nach Stärkung der einheimischen Kaufmannschaft. Erst Gustav Wasa setzte sich sowohl gegen die Hanse wie auch gegen seine Statthalter durch. Als der letzte von ihnen, Graf Johann von Hoya, Wiborg verlassen mußte, wollten auch die Deutschen den Staub von ihren Füßen schütteln: „Nach deme regementen alsse id hyr och tho geijth, hebbe ick hyr geynn lust tho blyfenn (Bei dem Regiment, nach dem es jetzt hier zugeht, habe ich keine Lust, hier zu bleiben!)“ schrieb der reiche Sattelmacher Cyriakus Hogenfels nach Reval. Umgekehrt berichtete ein königstreuer Statthalter von der geringen Zuverlässigkeit der Wiborger: Die Bürgerschaft bestehe hauptsächlich aus Lübeckern, und die seien kaum besser als die Russen.

Bei näherem Hinsehen freilich erweist sich die Regierung Gustav Wasas gar nicht als tiefe Zäsur – jedenfalls nicht für Wiborg. Denn trotz seiner markigen Worte blieb der eben erwähnte Cyriakus Hogenfels dann doch in der Stadt und wurde einer der besten Steuerzahler. Der neue Schloßkommandant Klas Kristersson Horn zog ungeachtet der Antipathien seines Herrn wieder reiche Deutsche in die Stadt mit der Begründung, sonst verstehe niemand etwas vom Rußlandhandel. Aber nach dem Niedergang der Hanse konnte man sein Glück im Handel nicht mehr als „Gast“, sondern nur noch durch Einbürgerung vor Ort machen; entsprechende Gesetze verstärkten dies.

So setzte eine verstärkte Wanderung von Deutschen im Ostseeraum ein, die teilweise schon Binnenwanderung im schwedischen Reich war und zu einer dauerhaften deutschen Präsenz in Finnland führte. Dabei erwies sich Wiborg als besonders attraktiv für eine echte Neueinwanderung gerade vom entferntesten anderen Ende der Ostsee her.

Die Wiborger Deutschen stammen meist aus Lübeck

Unter den – meist aus Lübeck stammenden – Deutschen, die seit Ende des 16. Jahrhunderts fast jährlich in die Stadt kamen und sehr schnell in den Rat gelangten, sind die Thesleff als typisch hervorzuheben. Hans Thesleff, 1595 erstmals als Lübecker Kaufgesele erwähnt, ist 1609 Ratsherr, sein Sohn Peter (Student in Leiden!) und sein Enkel Peter werden 1644 bzw. 1693 als Mitglieder des schwedischen Reichstags genannt, sein Sohn Claudius, der in Uppsala und an der 1632 von Gustav Adolf gegründeten Universität Dorpat studiert hatte, wird 1645 erster Prediger der Deutschen Gemeinde. Die Familie gehört zu den mehreren Jahrhunderte in Wiborg ansässigen deutschen Geschlechtern, die einerseits der deutschen Sprache und Gemeinde verbunden blieben, andererseits aber in Stadt, Staat und Gesellschaft bedeutende Stellungen besetzten. Claudius Thesleff wurde später Domprobst und Bischof, Alex-

ander Amatus Thesleff, der eine Offizierskarriere in russischen Diensten gemacht hatte, stieg als Stellvertreter des Generalgouverneurs zum zweithöchsten Amt des 1809 unter russischer Oberhoheit gebildeten autonomen Großfürstentums Finnland auf.

An diesen Lebensläufen wird aber auch deutlich, wie stark die Integrationskraft Wiborgs war: Jakob Frese, Sproß einer der mächtigsten Wiborger deutschen Familien, galt in Stockholm als der bedeutendste schwedische Dichter seiner Zeit. Die nationalen Unterschiede in der Stadt waren zwar bewußt, aber die eigentlichen Gegensätze bestanden zwischen „alteingesessenen“ und „Neuankömmlingen“, Ratspartei und Bürgerschaft. Bürgermeister Johan Cröell war selbst Sohn deutscher Einwanderer, wurde aber gegen die „deutsche Partei“ in sein Amt gewählt. Er polemisierte dann aber gegen das schwedische Element und „alteingesessene Deutsche“ im Rat, und sympathisierte mit den Finnischsprachigen. „Fast I ären svensk, så är jag finne, vi få inte alle vara svenska!“ soll er einmal gesagt haben.

In der Tat haben die Gründung der Universität Åbo 1640 und des Wiborger Gymnasiums 1641 die Integration in das Kulturleben Schwedens verstärkt; dennoch gelang 1636 die Gründung der ältesten Deutschen Gemeinde Finnlands, die bis zum Ende des Zweiten Weltkriegs ein stabiles Zentrum des deutschen Elementes blieb.

Das deutsche Jahrhundert

Es erstaunt nur auf den ersten Blick, daß der Übergang Wiborgs und der karelischen Landenge an Rußland den Beginn des „deutschen Jahrhunderts“ in seiner Geschichte markiert. Anders als die im gleichen Jahr 1710 eroberten Baltischen Provinzen Estland und Livland erhielt es keine förmlichen Garantien für eine Selbstverwaltung. Das Gebiet um Wiborg hatte nur die Religionsfreiheit bei Friedensschluß 1721 zugesichert bekommen, aber schon bald instruierte Peter der Große seine Kommandanten, die gewohnten Freiheiten der Bürger zu beachten. Immer öfter wurden dazu die Regelungen aus schwedischer Zeit oder die analogen Verhältnisse in den Baltischen Provinzen herangezogen. Dies sicherte den Städten ihre Privilegien und dem Land die weitgehende Anwendung des schwedischen Rechts, wobei das „Justiz-Collegium der Liv-, Eht- (und jetzt auch:) Finnländischen Sachen“ in St. Petersburg, dem regelmäßig ein Deutschbalte vorstand, als Oberinstanz fungierte.

Wiborg hatte nach den Worten des Stadthistorikers J.V.Ruuth nach 1710 nur eine Chance, wenn es „so deutsch wie möglich“ aussah – aber diese war genutzt worden. Dieses erstaunliche Ergebnis beruhte auf einer Art Pflugschaft der Deutschbalten, die in den Kollegien der Reichshauptstadt Rang und Einfluß hatte. Andererseits hat die russische Seite nicht etwa eine „deutsche Selbstverwaltung“ an sich erhalten wollen, sondern das bewunderte schwedische Modell importieren; der deutschstämmige Gouverneur Nikolaus von Engelhardt schrieb 1767: „Das Volck im Lande ist vermöge der eingeführten Schwedischen Rechte und Confirmierten Privilegien, ein freyes Volck, jedoch ist diese Freyheit, durch die Gesetze des Landes, also eingeschräncket, dass es weder sich selbst noch seinem Nächsten noch auch dem Allgemeinen schaden kann.“ Die Ernennungen der russischen Regierung zeigt jedoch, daß man deutschsprachige Beamte für am geeignetsten hielt, wenn es um die Durchführung dieser Politik ging, und es ist bezeichnend, daß mit der Ehe zwischen Engelhardt und einer Tochter aus dem reichen Handelshaus Weckrooth die „Verdeutschung“ dieser alteingesessenen Familie aus dem

schwedischen Element ihren Anfang nahm.

Die Reformen Katharinas der Großen fanden im Gouvernement Wiborg relativ günstige Realisierungsvoraussetzungen im gesamtstaatlichen Vergleich gefunden hat. Die Städteordnung beendete den Streit um das Privileg des Detail- und Fernhandels, der über fast das ganze Jahrhundert hinweg ansässige und russische Kaufleute gegeneinander aufgebracht hatte. Da der fast uneingeschränkte Holzexport für alle Tüchtigen genug abwarf, waren hier gute Voraussetzungen für das von der Kaiserin intendierte, allein auf Kapitalmenge basierende sozial offenere Schichtungssystem gegeben. Jedenfalls fühlte sich der 1777 aus Bremen eingewanderte Johann Friedrich Hackmann in einer offenen Gesellschaft im Vergleich zu seiner heimischen Hansestadt:

„Wäre wohl gut, wenn bei Euch eine kleine Reform gemacht würde... Was nicht so ein Kerlchen mit schwarzem Mantel und weißem Überschlager sich für ein Ansehen geben wollte. Hier bin ich in Gesellschaft von Generalleutenants, Grafen und Ordensbändern – es ist kein Zwang, denn täglich kommen solche auf die Reunions und ich merke keinen Unterschied – aber glaubt sich noch bei Euch so ein Kerlchen ein halber Gott zu sein.“

Der Statthalterverfassung Katharinas der Großen ließ einen Anfang regionaler Selbstverwaltung entstehen – mit einer organisch wachsenden einheimischen Dienstleistungs- und Beamtenchicht deutscher und russischer Amtssprache, zu der bald die ersten Finnischsprachigen Zugang fanden. Die bescheidene Autonomie, in vielen Bereichen durch Deutsch als ausschließliche – oder wichtigste zweite Amtssprache gekennzeichnet, hatte keinen nationalen deutschen, sondern regionalen Charakter.

Dies bedeutete eine starke Aufwertung für Wiborg: es war nicht mehr auf dem bescheidenen siebten Rang der Städte Schwedens, sondern Vorhafen der Reichshauptstadt St. Petersburg; es war nicht mehr östlichster Ausläufer eines „westlichen“ Landes, sondern ein Teil der privilegierten Westgebiete des Russischen Reiches. Es bildete sich ein Identitätsbewußtsein heraus, das sich vom eigentlichen Rußland einerseits abgrenzen wollte, für das aber Schweden als Anknüpfungspunkt aus naheliegenden Gründen nicht in Frage kam. Deutlich wird dies in der Matrikel der Universität Göttingen faßbar: während sich die Studenten aus dem schwedischen Teil Finnlands erwartungsgemäß als „Suecus“ einschrieben, vermieden ihre Kommilitonen aus dem russischen Teil den Bezug auf Rußland bei ihrer Herkunftsangabe – „Russo-Wiborgensis“ kommt vor, einige aber nennen sich schlicht „Fennicus“.

Die Normalschule und Gymnasium

1788 entstand auf Initiative Katharinas der Großen die sog. Normalschule. Sie war nach dem Vorbild der St. Petersburgischen Petri-Kirchenschule aufgebaut und zur Musteranstalt für das gesamte deutschsprachige Schulwesen im Russischen Reich erklärt worden. Hier fanden sich Elemente modernen Schulwesens: staatliche Schulaufsicht und Schulfinanzierung, Trennung von Schule und Kirche, Abschaffung der körperlichen Züchtigung. Das Niveau der Schule beruhte freilich nicht nur auf deutschen Lehrern – z.B. auch der aus der Hauptstadt entsandte Russischlehrer stieg nach kurzer Amtszeit in den Dienst der Akademie der Wissenschaften auf! Einzigartig aber war die gleichberechtigte Ausbildung von Mädchen in parallelen Mädchenklassen; die Wiborger Normalschule ist die älteste höhere

Frauenbildungsanstalt Nordeuropas gewesen.

Und diese Tendenz zur Reform unter russischer Regie und im Geiste der deutschen Aufklärung sollte sich noch verstärken. Bei der 1804 initiierten Bildungsreform wurde Wiborg der kurz zuvor als deutschsprachige Hochschule wiedergegründeten Universität Dorpat zugeordnet. So fanden die fortschrittlichsten Ideen Eingang ins Bildungswesen der Provinz. Das 1805 gegründete Gymnasium, dem ein Unterbau aus Kreisschulen beigegeben wurden, erhielt Finanzmittel, wie sie früher für das gesamte Schulwesen der Provinz ausreichen mußte!

Ein deutsches Bildungswesen

Es entstand ein deutsches Bildungswesen, mit Lehrern aus Deutschland – aber sie fühlten und schrieben für „Finnland“. Ludwig Purgold nutzte die Mehrsprachigkeit seiner Schüler zu dem – heute würden wir sagen – Projekt eines finnisch-deutsch-russischen Wörterbuchs. Er ermahnte seine Schüler, „durch hohe Verdienste im Gebiet des Gelehrten Eurer Nation und Rußlands Stolz zu werden“ (1807). „Eurer Nation“ – das war Finnland; schon zwei Jahre vor den großen Worten Alexanders I. in Borgå fühlte man sich im Alten Finnland als Nation. Kreisschulinspektor August Thieme beherrschte das Finnische und versuchte in seinem „Finnland“-Epos Sinn für die Schönheit und Würde des Nordens zu wecken (1808).

Autonome Gesamtfinland

Politisch änderten sich die Rahmenbedingungen durch die Eingliederung in das autonome Gesamtfinland erheblich. Dennoch galt die gesamte meist deutschsprachige Staatsbeamtenchicht als diskreditiert. Dem Zaren, der ja das Beste für Finnland wollte, wurde klar gemacht, daß nur eine Einführung des schwedischen Rechts durch Beamte aus dem schwedischen Finnland die Verarmung des Gebiets beseitigen könne.

Noch eine Generation blieb das Gymnasium in Wiborg eine deutsche Schule. Im Lehrkörper überwog nun das einheimische Element; von den 424 Gymnasiasten stammte die Mehrheit (240) aus schwedischsprachigen Familien; neben den 50 Finnen und 22 Russen war nur ein knappes Drittel deutschstämmig (112).

Trotz der alten Bindungen nach Dorpat wurde die Universität Åbo, ab 1827 nach Helsingfors verlegt, der beliebteste Studienort: etwa zwei Drittel der 200 studierenden Schulabgänger immatrikulierten sich dort, in Dorpat dagegen nur 24 – genauso viele wie an russischen Hochschulen. Weil die Gesetze des Großfürstentums für zukünftige Pastoren, Beamte und niedergelassene Ärzte einen Studienabschluß an der Landesuniversität forderten, wuchs der Pfad deutschen Kultureinflusses über Dorpat nach Finnland langsam zu.

Auch auf anderen Sektoren des Kulturlebens verlor sich die ursprünglich deutsche Prägung. Die ersten Wiborger Zeitungen waren in deutscher Sprache erschienen; „Wiborgs Wochenblatt“ ging 1832 Zeitung durch einen Redaktionswechsel zur finnischen Sprache über. Der „Sanan Saattaja“ faßte unter seinem späteren Titel „Kanava“ durchaus soziale Themen an, bis das zeitweilige Verbot finnischsprachiger Drucke 1851 ein schwedisches Nachfolgeblatt zum Zuge kommen ließ.

Theater- und Musikfreunde

Gespielte Literatur auf deutsch konnte sich besser halten, denn eine Theateraufführung war ein gesellschaftliches Ereignis – Lesen nicht. Die

Varje student och doktor
går i en hatt
från Wahlman

grundad i Wiborg 1901

Museoala Sofiagatan 5

Käthe Siegfried – en tysk Wiborgare

Wiborger waren solche Theaterfreunde, daß sie mit größter Pünktlichkeit und Zufriedenheit die Aufführungen besuchten, trotz 15-20° Kälte in dem ungeheizten Komödienhaus. Hier waren bis weit in das Ende des Jahrhunderts hinein die deutschen Ensembles die beliebtesten.

Aber gerade diejenige Kunst, die kaum Sprachbarrieren kannte, wurde in Wiborg wahrhaft zu einer deutschen Domäne. Aus Wiborger deutschen Familien gingen die Sängerin Mally Burjam-Borga (1875-1919) und der Komponist Ernst Mielck (1877-1899) hervor; er war Schüler von Max Bruch und der erste finnische Symphoniker.

Natürlich verlor sich auch hier das quantitative Übergewicht. Aber es war ein anderer Geist, der lebendig blieb; er formte den Charme Wiborgs, der in den nostalgischen Erinnerungen immer wieder beschworen und leise als unwiederbringlich verloren betrauert wird. Die biedermeierlich-lebensfrohe Haltung der Deutschen äußerte sich u.a. in der selbstverständlichen Ansicht, ein Ball der "Wiburgischen Tanz Gesellschaft 1815" sei eine bildungsförderliche Veranstaltung. Deshalb durfte jeder Lehrer zwei Eleven kostenfrei mitbringen. Zugleich aber hatte diese Kulturatmosphäre etwas Kleinmaßstäbliches - nur die gesamte, eben finnisch-schwedische Gesellschaft konnte eine weitere Entwicklungsperspektive bieten.

Wiborg war noch attraktiv

In den folgenden Jahrzehnten gab die deutsche Sprachgruppe allmählich Mitglieder an die schwedische ab; andererseits gab es weiterhin eine kräftige Zuwanderung, denn Wiborg war attraktiv. Als Abraham Krohn, Leopold Krohns Vater, 1815 eine neue Staatsbürgerschaft wählen mußte, weil seine Heimat Rügen nicht mehr zu Schweden gehörte, wählte er weder die preubische noch die russische, sondern wurde finnischer Bürger. Allerdings blieb er in St. Petersburg und reiste er sich damit in die große Zahl der Scheinbürger ein, die geringere Steuerlast und größere Rechtssicherheit in Finnland ausnutzten und mit diesem Bürgerrecht in Rußland völlig gleichberechtigt waren. Gegen Ende des Jahrhunderts waren die Standortvorteile Wiborgs durch den Aufstieg von Helsingfors und St. Petersburg so weit nivelliert, daß die reinen Handelshäuser nicht überleben konnten. Viele der deutschen Kaufleute hatten jedoch Kapital und know-how, um mit der Gründung von Industriebetrieben ein zweites Standbein zu finden. Anton Alfthan machte 1849 mit der Ansiedlung der Kerzen- und Seifenfabrik von Havi den Anfang. Durch Johann Bandholtz wurde 1860 Gasbeleuchtung eingerichtet - mit der Erprobung der Gasbeleuchtung war man sogar der Hauptstadt knapp voraus! Als Vertreter des deutschen Röhrenlieferanten kam Peter Starckjohann das erste Mal nach Wiborg. Die Firma Hackman & Co stieß jedoch durch einen Vertrag mit Carl Henrik Ahlqvist 1870 die Tür weit auf zu einer neuen Epoche in Finnlands Holzhandel; sie stellte einen wesentlichen Teil des Kapitals für die neuen Unternehmen, die die Holzflößerei auf den Seen über den Kymmene älv an die Meresküste fortführten, wo in der neugegründeten Stadt Kotka ein Exportzentrum „amerikanischen Ausmaßes“ entstand.

Dottern till den tyska församlingens prost i Wiborg lät sig intervjuas för några år sedan om sitt långa liv. Käthe Siegfried dog i november 2009 i en ålder av 102 år. Wiborgs Nyheter fick sig tillsänt en del material om denna intressanta person och anmodades att för nästa nummer av tidningen göra ett reportage baserat på materialet.

Barndomen i Estland och Ryssland

Käthe Siegfried föddes den 26 maj 1907 i Estland på prästgården i socknen Lais. Hon växte upp dels i Estland, dels i Östersjökustens semesterparadis och dels i Moskva. Hennes lekkamrater var dels ryska, dels tyska, skolan var tysk. Käthe betonar att de tyska levde ganska skilt från de estniska och ryska. Estlandstyskarna hade ett slags kultura autonomi också efter det att Estland blivit självständigt år 1918.

Vistelsen i Moskva fick ett abrupt slut i och med den ryska revolutionen och den hungersnöd som följde. Fadern som var präst vid en tysk församling i Moskva sände sina sex barn till Estland med ett flyktingståg som bestod av enkla godsvagnar i vilka barnen packades som sillar. Estland var ännu under tysk kontroll och flyktingarna blev väl omhändertagna av tyskarna.

Pappan undgick genom ett under att sändas till Sibirien och kom efter flera år i Moskva till Reval. Han fick arbete vid den tyska beskickningen i Reval.

Käthes fortsatta skolgång skedde i Reval och Riga samt i Hirschberg i Tyskland och resultatet var en barnträdgårdslärlarinneexamen och en folkskollärlarinneexamen.

Till Wiborg

Efter en tid i Estland kom anbudet till fadern att bli präst i Wiborg efter det att den dåvarande prästen flyttat till Tyskland 1929.

Käthe beskriver det dåvarande Wiborg som en blomstrande stad "i vilken det talades finska, svenska, tyska, och ryska samtidigt utan att någon därför ansåg det olämpligt". Staden var stadd i snabb utveckling - "ingen tänkte på ett möjligt krig". Käthes föräldrar blev mycket bortbjudna, både av vänner och för att hålla gästpredikningar. Käthe fick nu idén att öppna en Kindergarten. I början hade hon bara tre barn anmälda ur tyska familjer, det var en Frankenhäuser samt bryggerimästaren Brade som kom med sina två små söner. Alla övriga anmälda barn var från goda finska familjer. Det kända skådespelarparet Lähesmaa kom med sitt söta gossebarn Mies som var mycket begåvat. Dessutom var komponisten Sulhorantas lilla dotter bland barnen samt flera barn ur finska officersfamiljer. I Wiborg fanns det visserligen kommunala finska folkbarnträdgårdar, främst för arbetarfamiljer, men trots detta ville många sända sina barn till barnträdgårdar där de lärde sig ett främmande språk. Senare fanns det ju också en fransk barnträdgård i Wiborg.

Ingen tänkte på krig

Bland tyskspråkiga wiborgare fanns Starckjohanns - Peter Starckjohann hörde till kyrkorådet, och den gamla fru Starckjohann bjöd Käthe till en symfonikoncert för att hon skulle få kontakt med de tyska i Wiborg. Det fanns också en tysk kyrkokör i vilken Käthe deltog och fick goda kontakter med gamla tyska familjer såsom Frankenhäusers, Seesemanns och von der Pahlens.

De flesta tyskarna var köpmän som hade gjort sig en förmögenhet och levde ett gott liv.

Herrarna hade sina klubbar, bl. a. en Rotaryklubb, och damerna hade sina sällsamerier. Samvaron var ofta livlig, inte enbart med skrappat utan också med föredrag och diskussioner.

Och ingen tänkte på krig. Man

Käthe Siegfried i Wiborg.

byggde fantastiska nybyggen, bl.a. Alvar Aaltos storartade bibliotek som helt smalt in i Esplanadparkens grönska. De flesta andra byggena var i jugendstil eller nyklassisk stil.

Wiborg var under inga omständigheter en sovande provinsstad. Historiskt sett var Wiborg en genomgångsstad för Hansan som med rikt byte återvände från Novgorod genom Wiborg. Wiborg hade en hög kulturell standard med egen teater och konsertliv.

Wiborg var numera förvisso en finsk stad, men karelianismen berörde inte Käthe utan omhulldades närmast av lantbefolkningen. Judar fanns och behandlades likvärdigt. Ryssar fanns också men de var av en något lägre kast. Ryssarna var främst torgförsäljare, men en del av dem anslöt sig till de svensktalande familjerna.

Kriget kom i alla fall

När kriget kom 1939 var katastrofen reell. Många övergav sina bostäder och sommarvillor och flyttade till Helsingfors. Familjen Siegfried bodde i den tyska och svenska församlingens hus invid det nya konstmuseet i överska våningen. I våningen under var en stor gemensam församlingslokal och sedan kom den svenska prostens våning och nederst var gårdsorkens våning på ena sidan och en liten lokal på andra sidan som Käthe hyrde för sin Kindergarten.

Den 30 november kom de första ryska bomberna och de första dödsoffren. Då förstod alla att kriget var verkligt och inte bara ett löst rykte. "Civilbefolkningen måste överge staden" löd ordern och den tyska församlingen gav sig iväg. Käthes far, den tyska prästen, stannade kvar på sin post och hoppades att kunna rädda kyrkoarkivet, som han flyttade till källaren, men för sent. Familjen tillsammans med den svenska prostinnan evakuerades till en välsituerad bondgård i närheten av Lahtis.

Käthes far blev kvar i staden tillsammans med konsul Starckjohann, de tog sig ut ur den brinnande staden med stor möda dels med godståg, dels med buss. Ingenting fick de med sig, varken kyrkoarkivet eller familjens privata silver. Prästen hamnade slutligen på samma bondgård som resten av familjen.

Åren i Helsingfors

1941 flyttade familjen till Helsingfors. Prästen ville rekonstruera de förlorade kyrkböckerna, men många av tyskarna hade av rädsla för ryssarna anslutit sig till svenska och finska församlingar.

Siegfrieds återvände inte till Wiborg under fortsättningskriget. Käthe minns att stämningen i Finland efter fortsättningskriget var antitysk, kanske beroende på att tyskarna brände och förstörde Lappland vid reträtten.

Käthe berättar om sitt besök i Tyskland under fortsättningskriget som ledare för en grupp finska stipendiater. Under detta besök förlorade Käthe tron på att Tyskland skulle utgå som segrare i kriget. Före detta hade familjen gärna flyttat till Tyskland för gott

Monatschrift der deutschsprachigen Gemeinden

Tyska församlingens kyrkor i Wiborg och Helsingfors 1944.

Käthe Siegfried som barn.

på grund av diverse svårigheter med de finska kyrkomyndigheterna.

Interneringen 1944-1946

Ett smärtsamt minne har Käthe Siegfried från tiden efter krigsslutet då tyskarna trots erhållit finskt medborgarskap blev internerade i läger i Lempäälä och Pemar. Många tyskar hade lämnat Finland i samband med krigsslutet på grund av hotet att bli utlämnade till Sovjet. Käthes familj blev inte internerad till att börja med, men hon besökte interneringslägren tillsammans med sin far, som då var präst i tyska församlingen, och höll gudstjänst för de internerade. Hon vittnar om den osäkerhet som rådde bland de internerade tyskarna. Själv blev hon internerad litet senare när ryssarna fordrade att också de som fått finskt medborgarskap vid krigsslutet i september 1944 måste interneras. Soldater väckte familjen Siegfried kl. 3 på morgonen och de fick bara ta med sig de nödvändigaste kläderna. Famil-

jemedlemmarna behandlades som kriminella, packades in med andra tyskar i ett tåg och fördes till okänd ort, som visade sig vara ett läger i Loimaa. Pappan blev snabbt frigiven på grund av att han var präst och biskop von Bonsdorff gick i borgen för honom. Resten av familjen stannade ett år i lägret. Här startade Käthe en finsk lägerskola för 20 barn och äldre.

Efter kriget

Efter interneringstiden fick Käthe betalt arbete som översättare av "toddlangweilige Papiere" och vågade inte ens tänka på en fortsatt pedagogisk bana. Till Käthes stora överraskning blev hon år 1948 ombedd att starta en tysk Kindergarten, som från en anspråklös början med fem "modiga" barn redan vid jultiden hade 21 barn. Detta var början till den nya Tyska skolan. Den gamla tyska skolbyggnaden hade konfiskerats av sovjetmyndigheterna. Käthe deltog i uppbyggandet av Tyska skolan till pensioneringen och återvände aldrig till Wiborg.

På sin 100-årsdag 26.5.2007 skrev Käthe Siegfried:

"... Es lag mir besonders am Herzen den finnischen Kindern zu vermitteln trotz ihrer neuen Sprache auch die eigenen Emotionen ausdrücken zu können. Ganz wichtig ist, dass die Kinder spüren, geliebt zu werden, auch in dieser für sie noch fremden Sprache. Jeder Mensch muss in seinem Eigenwesen geachtet und angenommen sein, nur dann ist er offen und fähig, positiv Neues zu lernen. Andere mit der eigenen Meinung zu konfrontieren und Grenzen zu setzen, lässt sich auf behutsame und warmherzige Weise besser und leichter vermitteln."

HA

KUUSAKOSKI

Grundad i Wiborg 1914

Handelsgillet i hemstaden

Vår värd i Mola, Lasse Zilliacus serverar den välkylda champagnen. Bordet var dukat med karelska läckerheter.

Majsolen log och hettade både sinnen och kroppar under Handelsgillets i Wiborg och Viborgscentrets tvådagarsseminarium 20–21 maj 2010 till Viborg. 55 personer hade hörsammat kallelsten "Kom och dansa på Runda Tornet". Bland deltagarna fanns många seniorer över 80 år som hade personliga minnen från den "gamla bedårande barndomsstaden", "minnenas skimrande sagostad" som det så vackert heter i Helga Pelkonens visa som givetvis sjöngs unisont under soarén.

Vi upptog nästan en hel vagn på tä-

get, vilket visade sig vara det absolut bekvämare sättet att besöka staden. Under detta år blir det ännu snabbare än förut på grund av snabbtågen Helsingfors – Viborg – S:t Petersburg. Viborgs goda hotell, speciellt det nya Victoria som vi bemannade, alla förstklassiga restauranger, Konstmuseet, utställningarna på Slottet och andra sevärdheter kommer oss allt närmare.

Vårt första mål var Lasse Zilliacus tuskulum i Mola, ca en timmes bussresa från staden. Här mitt på Näset vid Mola sjö bygger Lasse upp sitt sommarparadis bit för bit nära sin fäder-

negård. Han är ett levande exempel på att en utlänning faktiskt kan äga både hus och mark i Karelen. På vägen underhöll oss Carl-Fredrik Geust med krigstida detaljer med viborgsk och karelsk anknytning. En läcker buffé med skum hade Lasse dukat upp för oss i det gröna. Alternativen till Mola-besöket var en stadspromenad med Emer Silius eller fritt program vilket av några utnyttjades för att besöka sina före detta hem.

Kvällens clou var soarén på Runda Tornet som vi hade helt för oss. Det bjöds på mat (i överriklig mängd) och dryck (i lagom mängd), musikprogram av den lokala kören och instrumentensemblen som specialiserat sig på 1500-talsmusik. Dansmusiken var skickligt utförd av en saxofonist assisterad av en dator. Våra egna snapsvisor skallade under valven i kapp med dessa professionella nummer. Efter soarén tassade vi ut i den ljusa sommarnatten, över torget till hotellet, vars bar bjöd på ytterligare förfriskningar respektive nattmössor.

Efter en god natts sömn och en likaledes god frukost begav sig en större grupp på upptäcktsfärd i gam-

En trivsamt pratstund hos Lasse Zilliacus.

Lugnet före Dansen i Hotell Victorias bar.

Ordförandebordet.

Idel glada nunor.

Livligt samtal vid borden på ryska, finska och svenska.

Dansen har börjat.

Vandringen genom Fästningen. Emer Silius angav takten.

Handelsgilletts nybyggda hus inspekterades.

la stan under Emer Silius ledning: Karjaportsgatan–Gamla Rådhus-torget–Hotell Andreas hörn–Gamla Domkyrkan–Klostergatan–Nya Rådhus-torget–Petri-Paulikyran. De medeltida husen, men också speciella byggnader såsom Svenska Lyceums hus och Rådhuset – lokal för 7 januariosären – kom några av deltagarna ihåg från sin tidiga ungdom. Vi stannade tysta en stund vid minnesmärket över de 108 okända soldater vars kistor förstördes vid ett bombardemang då Gamla Domkyrkan träffades.

Nästa programnummer var besök på slottet med de två utställningarna (självständighetstiden och autonomi-tiden) som stolt förevisades av en del av dem som varit med om att bygga upp utställningen (Sandelin, Ålander, Lagerman, Silius och Andersin). Vi fick också bevittna hur slottsfrun Abdoullina belönade riddare och andra som under de gångna åren hjälpt slottsmuseet på olika sätt.

Nu var magen tom och huvudet klart vilket snabbt räddes bot på under lunchen i krutkällarrestaurangen Ruskij Dvor ett kort stycke från Slottet och Siikaniemi torg. I gammal god wiborgarstil hade man samlat ihop en summa pengar som vid lunchen överräcktes åt tvenne representanter för de wiborgska rörelsehämmade barnens stora och lidande skara.

Memento Mori, tänk på döden, i form av ett besök på Sorvali begravningsplats, passar riktigt bra efter en riklig måltid. Carl Fredrik Sandelin berättade om hur begravningsplatsen och speciellt det Hackmanska gravkapellet grund grävts fram under bråte och yppig växtlighet. Några av deltagarna spred sig över närliggande område och återvände med glädjen över att ha funnit någon släktings gravsten.

Efter Sorvali var det tid att resa hem. Alla var ense om att resan var välorganiserad för vilket Handelsgilletts ordförande Lars-Einar Floman och Viborgscentrets verksamhetsledare Galina Pronin vederbörligen avtackades.

På utställningen drog de wiborgska 1800-tals hemmen det största intresset till sig. Nukkekotiyhdists r.y. hade tillverkat dem i miniatyr.

HA Ett rum möblerat med möbler ur slottets skattkammare var ett av dragplåstren.

Ett rikssvenskt besök i Viborg

Emer Silius

Konungariket Sveriges viktiga värn mot öster, Wiborg, förlorades till Peter den Stores armé för 300 år sedan, i juni 1710, efter en tolv veckor lång belägring. Stadens öde beseglades definitivt vid fredsslutet i Nystad hösten 1721. Sedermera har Viborg gått olika öden till mötes som karelsk, finsk och till sist som en rysk stad, men förbindelserna till det gamla moderlandet har varit mer eller mindre avspärrade. Den stora allmänheten i Sverige känner knappast Tyrgils stad mera än till namnet och även då kan den danska staden med samma namn orsaka förvirring.

Men det finns också intresse för Viborg i Sverige. Två rikssvenska professorer besökte Viborg i juni: Dan Brändström, professor i statskunskap vid Umeå universitet och medlem av Kungliga Vetenskapsakademien, samt Hans Albin Larsson, professor i historia vid Högskolan Kristianstad och överdirektör vid Skolinspektionen i Sverige. Båda har gjort en stor insats i det svensk-finska kulturarbetet genom Kulturfonden för Sverige och Finland. Resans primus motor var vår kända politiker och bankman Ulf Sundqvist, en nyvunnen Viborgsvän även han. Undertecknad hade äran att få guida dem i Tyrgils stad.

Besöket påbörjades med en visit i Viborgscentrets byrå. Viborgscentret, som hade varit till stor hjälp i researrangemangen, presenterade sitt dagliga arbete och sina speciella företag, bl.a. Sorvaliprojektet.

Den sommarvackra staden inspekterades med bil och till fots. På biblioteket stannade gästerna en god stund, förutom själva byggnaden intresserade även bokurvalet. Den överlägsna majoriteten av bibliotekets böcker är naturligtvis ryskspråkiga, men där finns också böcker på andra språk, bl.a. på engelska, tyska, svenska och finska, som ser ut att vara i livlig användning. Jag blev personligen förvånad över en hyllmeter svenskspråkiga barnböcker. Föreläsningssalens berömda Aaltotak såg färdigt ut, men salen var ännu inte möblerad.

Vid middagen i Runda Tornet utvidgades sällskapet med konsul Kristiina Häikiö från Finlands generalkonsulat i S:t Petersburg, historiedoktor Aleksandr Saksa från Ryska Vetenskapsakademien och arkeologen, docent Kari Uotila från Åbo universitet. Det livliga bordssamtalet berörde naturligtvis Viborg, dess historia och utforskning, men även stadens framtida utveckling. Den just påbörjade utforskningen och upprustningen av domkyrkans ruiner var en välkommen åtgärd som borde efterföljas av andra liknande, och även på svenskt håll borde intresse väckas för den gamla gränsstaden, som i över fyrahundra års tid hade utgjort Sveriges utpost mot öster.

Dagen därpå gjorde professorerna en vandring i Fästningen och bekantade sig bl.a. med domkyrkoruinerna som förevisades av docent Uotila. Man kunde konstatera att åtgärderna för att rädda ruinerna hade vidtagits i grevens tid, för att använda ett uttryck från den svenska tiden. I synnerhet

några fönsteröppningar höll redan på att rasa samman. Viborgs slott med sina utställningar var självfallet ett intressant besöksobjekt och tog sin beskärda del av tidtabellen. På slottet stötte man helt oväntat på slottsfrun Svetlana Abdoullina som gästerna presenterades för. Före avskedslunchen besöktes ännu det nyrenoverade konstmuseet med den från Eremitaget utlånade utställningen om Katarina den storas tid. Den värdefulla utställningen gav ett gott intryck och är ett tecken på att Viborg uppskattas också på ryskt håll.

Gästerna verkade vara mycket nöjda med allt som de hade sett och hört. På vägen till Finland i en rysk minibus – järnvägstrafiken var avbruten på grund av banarbeten för det nya snabbtåget – diskuterades ännu hur man i Sverige kunde öka kännedomen om Viborg. Ett enkelt sätt skulle redan vara, att turistbussarna från Sverige till S:t Petersburg skulle göra ett uppehåll i Viborg för sightseeing och uppköp. Gemensamma eller helt svenska forsknings- och renoveringsprojekt skulle också vara motiverade. Man får inte glömma, att vid sidan om allt det som Viborg genom tiderna har varit är staden till sitt ursprung en gammal svensk stad.

På Vaalimaa gränsstation såg man en glimt av dagens realism. En rysk ambulans stod i tullen med höga administrativa ämbetsmän i närheten. Orsaken fick man höra i kvällsnyheterna. Den ryska mormodern Irina Antonova hade återvänt till Viborg.

Herrarna Brändström, Sundqvist och Larsson vid Tyrgilsstatyn.

Vandring på Vaktornsgatan

S:t Andrae gatan, Wacht Klocks gatan, Vaktornsgatan, Ulitsa Storozhevoj bashni. Gatan uppkom i regulariteten på 1640-talet och ledde parallellt med Drottninggatan (Slottsgatan) från hamnen över Fästningens högsta ställe direkt till Andreastornet. Detta torn hade Knut Posse enligt traditionen sprängt i luften eller åtminstone bränt upp år 1495 och denna wiborgska smäll hade räddat staden från att hamna i belägrarnas händer. Den s.k. mellanmuren och resterna av Andreastornet revs på 1700-talet, och då försvann också helgonet från gatans namn. Då gatan vid sin högsta punkt passerade läget för stadens äldsta rådhus och dess kombinerade vakt- och klocktorn döptes gatan om därefter, först till Vaktklocksgatan och på 1860-talet till Vaktornsgatan.

Vaktornsgatan var inte någon framstående affärsruta i stil med Slottsgatan, men den var en uppskattad bostadsgata.

Då vi börjar vår vandring från Södra Vallen, nära läget för den medeltida Katapääporten, har vi som första hus på vänstra sidan, adress **Vaktornsgatan 2**, ett drygt hundra år gammalt trevåningshus. Detta hus byggdes år 1891 som magasinsbyggnad för Hackman & Co och var planerat av arkitekt Eduard Dippel. Senare hade Kauppa-Oy J. Hallenberg sitt lager här. Huset har inte förändrats mycket, om man bortser takformen och de försvunna gaveltriangelarna. Numera tycks huset tjänstgöra som bostadshus. Före Hackman ägdes tomten på 1800-talet av handlanden Carl Borenius.

Huset **Vaktornsgatan 4** är ett rött L-format trähus, ett av de få som har bevarats i Fästningen och i stadens centrum överhuvudtaget. Huset är ritat av stadsarkitekt Carl Leszig på 1840-talet och tillhörde kollegieassessorn, senare kollegierådet, Per Ursin. Senare ägare har varit köpmannen Johan G. Lindström, konsul Eugen Wolff och till sist Ab Aedes som även ägde det invid belägna Hotell Andreas hus. Före kriget fanns på samma tomt en sidobyggnad mot Hackmans tomt, men den är nu borta. Hackman & Co har haft bilga-

rage på fastigheten. Chaufför Rudolf Damén har bott i huset.

Huset ser en aning ålderstiget ut, men är av allt att döma helt beboeligt. Längs sidan mot Biskopsgatan är dekorativ och avviker från vanliga trähusfasader. På gårdssidan ser man flera ingångar, varav dock en dörr som befinner sig i väggen på två meters höjd har tagits ur bruk senast i det skedet då trappan därunder har rivits.

På högra sidan av gatan, mellan Vaktornsgatan, Södra Vallen och Biskopsgatan, finns ett triangelformat område som kunde kallas park. Där växer två stora träd, tre mycket lummiga buskar och en nyligen planterad ekplanta. Tomten har inte alltid varit park, före kriget stod här två trähus, det ena med en ekonomibygnad mot Vaktornsgatan och det andra mot Södra Vallen. Alla var uppförda på 1800-talet.

Tomten, vars adress var **Vaktornsgatan 1**, tillhörde i början av 1800-talet kapten Anton Laube och senare stadsfiskal A. W. Wahlsten och efter honom handlanden Wasili Pikoff. I huset mot Södra Vallen har funnits Hj. Grönroos speditjonsfirma och i det andra Viipurin Osuusliike r.l:s matservering.

Vi har nu nått Biskopsgatans, Ulitsa Podgornajas, hörn och ser framför oss Fästningens kanske värdefullaste fornminne, ruinerna av stadens gamla domkyrka. Den första kyrkan på denna plats har uppförts antagligen redan på 1300-talet, då av trä. Fienden förstörde kyrkan flera gånger, bl.a. år 1411, men kyrkan återuppbbyggdes gång på gång. På 1430-talet byggdes här den första stenkyrkan, och en del av de väggar vi ser i dag härstammar sannolikt från detta kyrkbygge. Elden skadade kyrkan igen år 1477. Renoveringen tog nästan 20 år och först år

1494 kunde den ombyggda kyrkan invigas. Kyrkan var efter Slottet den ståtligaste byggnaden i Wiborg och bildade med sitt höga tak en mäktig fond för stadens dåtida torg. Kyrkan blev domkyrka år 1554 då Wiborgs stift grundades med Paul Juusten som biskop. Samtidigt eller några decennier senare utvidgades kyrkan med några meter mot norr och öster. Enligt en allmän uppfattning begravdes reformatorn och det finska skriftspråkets fader Mikael Agricola under kyrkans golv då han år 1557 hade avlidit på Karelska näset på hemvägen från fredsförhandlingarna i Moskva. Elden härjade i kyrkan igen bl.a. år 1628. Vid Peter den Stores belägring år 1710 fick kyrkan stora skador och förlorade sin ställning som stadens huvudkyrka. Efter en period som ortodox kyrka tjänstgjorde byggnaden som sädesmagasin och lager, tills den år 1913 igen upptogs i kyrkligt bruk. Under självständighetstiden verkade den som luthersk Agricolakyrka och garnisonskyrka, men dess utseende var mycket anspråkslöst, bara en skugga av den forna glansen. Under vinterkriget förstördes kyrkan i bombningarna och har sedan dess stått som ruin.

Det är bara ytterväggarna som nu står kvar av stadens forna domkyrka. Ruinerna har förfallit mer och mer, väggarna har förvittrat och stenar har trillat ner. Om man vågar sig innanför ruinerna, kan utvidgningen från 1500-talet tydligt urskiljas. Området har efter kriget använts som avstjälpningsplats, men nu har myndigheterna

insett ruinernas historiska värde och fattat beslutet att ruinerna skall mätas, utforskas och rustas upp så att fornminnet kan förvaras för de kommande generationerna. Arbetet, där finska arkeologer medverkar, har redan kommit i gång. Forskningsresultaten kommer säkert att utöka vår vetskap om olika skeden i stenkyrkans snart 600-åriga historia.

Bredvid kyrkan på Vaktornsgatans sida står en år 2000 uppförd minnessten. Den påminner oss om 108 finska soldater, som i vinterkrigets slutskede stupade på Summafronten och vars lik var samlade i kyrkan. Kistorna hade inte hunnit transporteras vidare då kyrkobyggnaden den 18 februari 1940 fick en fullträff av ryska bomber. Under fortsättningskriget påträffades liken i ruinerna och blev välsignade och begravda utanför kyrkan den 13 september 1942. På stenen finns inristat det finska lejonet samt en minnestext på finska och på ryska.

På tomten **Vaktornsgatan 8** i hörnet av Nyportsgatan stod före kriget ett tvåvåningshus, som hade var sin långsida mot de båda gatorna och en tredje mot kyrkan. Byggnaden var uppförd på 1800-talet av handlanden Ferdinand Alfthan och övergick senare i hovrättsassessorn, senare hovrätts vicepresident, Georg Johan Palmroths ägo. Huset är nu borta, i stället ser man några träd och parkerade bilar på tomten. I hörnhuset hade ing. Eric Widholm sin byggnadsfirma innan den flyttade till Karjaportsgatan. Jarl

Domkyrkans ruiner och Klocktornet.

Vaktornsgatan 16

Trähuset Vaktornsgatan 4.

Vaktornsgatan 10

Ollila hade här sitt speditionskontor och Lauri Pitkänen sin mataffär på Nyportsgatans sida.

På berget bakom tomten, mellan gavlarna av två 1800-talshus, står en av Fästningens mest avbildade byggnader, klocktornet. Tornets exakta byggnadsår vet man inte med säkerhet. Det uppfördes som klocktorn för kyrkan intill, och dess utseende har under årens lopp förändrats. Tornet har i början varit fyrkantigt med en liten klockstapel i ena ändan. Det nuvarande tornets nedre del med igenmurade bågfenster ser ut att vara identiskt med detta 1500-tals klocktorn. Den åttakantiga torndelen ovanför härstammar från 1600-talet och syns redan i Eric Dahlbergs kända Wiborgsvy från seklets slut. Tornets översta del fick sin nuvarande form åren 1795–1796 av arkitekt Johann Brockmann. Urverket bakom den sirliga urtavlan är tillverkat av Joh. Könni från Ilmajoki år 1848.

På högra sidan av gatan mittemot kyrkruinerna står ett lågt stenhus, vars fasad vetter mot Biskopsgatan. Huset är byggt, som årtalet i gaveln förtäljer, år 1768. Byggherren var borgmästaren Andreas Jaenisch. Huset tjänstgjorde senare som viceguvernörsresidens, och i början av 1900-talet var pastorskansliet inrymt i huset. Huvudingången är från Biskopsgatans sida, men det finns också dörrar på gårdssidan, och adressen till dessa har varit **Vaktornsgatan 3**. Under sovjettiden har huset renoverats, och då har man tillagt takfönster till byggnadens andra våning. För övrigt har byggnaden inte genomgått större ändringar på yttersidan. Under huset lär det finnas källarutrymmen, som härstammar från tiden före regulariteten. En gårdsbyggnad mot Vaktornsgatan har försvunnit, antagligen redan under kriget.

I huset bodde bl.a. stadsläkaren Magnus Gadd, konsulinnan Mary Mustonen och bankdirektör Vilhelm Rothe. Kronofogden A. E. Karhi fungerade som offentligt köpvittne.

Resten av gatans högra kant, **Vaktornsgatan 5-9**, upptas av ett mörkgrått bostadskomplex i fyra våningar, som är av rysk tillverkning. Byggnaden har ett högt, något rostigt plåttak

som omfattar hela översta våningen. Huset är enligt uppgift uppfört på 1980-talet. På samma ställe stod tidigare tre olika hus. Det första var ett tvåvåningshus från år 1856, som hade tillhört kommerserådet Johan Fredrik Hackman, hovrådet Herman Avellan, vicekonsul Emil Rothe och efter honom Viipurin Panttilaitos Oy. Sistnämnda bolag hade sitt pantlånekontor i huset tills det år 1931 flyttades till det nya funkishuset ritat av Uno Ullberg på kvarterets motsatta sida. Då förvandlades huset vid Vaktornsgatan till bostadshus. Där bodde bl.a. bankdirektör Ilmari Salo, som införde gengasmotorn till Finland på 1920-talet. Det andra huset var köpmannen Robert Golins fyra våningshus från år 1902, som var planerat av arkitekt Brynolf Blomkvist. Det tredje huset i Nyportsgatans hörn var ett av arkitekt Carl Leszig ritat envåningshus från år 1841. Tomten ägdes då av guvernementssekreteraren Anton Alfthan och senare av bl.a. länsagronomen Axel Gylden och köpmannen P. Bogdanoff.

I huset verkade Ida Pesonens bageri Kannaksens leipomo samt organist Evert Rutanens piano- och harmoniumaffär och -verkstad. Tidigare kunde man i huset få tjänster av privatdetektiv A. H. Aarnio och sömmerskan Aurora Aarnio.

Nu fortsätter vi över Nyportsgatan, Ulitsa Novoj Zastavy. På gatans vänstra sida ser vi en rad ståtliga höghus. Uppförda på Fästningens högsta ställe fångar de blicken på långt håll då man närmar sig staden sjövägen från Finska viken.

Det första huset i denna rad är **Vaktornsgatan 10**, som också kallas Frankenhaeusers hus. Namnet har huset fått efter handlanden Georg Frankenhaeuser, som år 1896 köpte tomten och det därpå befintliga tvåvåningshuset av murarmästaren Joh. Silander och lät arkitekt Brynolf Blomkvist planera ett mäktigt stenhus i fyra våningar på tomten. Huset blev färdigt år 1900. En lägre, några år äldre byggnad på Nyportsgatans sida har utplånats i kriget, men i Frankenhaeusers massiva hus mot Vaktornsgatan kan man inte urskilja större förändringar.

I fastigheten har verkat Onni Väanänens måleriäffär, guld-, silver- och tennismed Velj. Koivula Oy, Wiborgs Kol & Koks Ab, Viipurin Reklamitoimisto Vi-Re och redaktionen för IKL:s tidning Karjalan Suunta. Av de privatpersoner som bott i huset må nämnas arkitekterna Allan Schulman och Uno Ullberg, konsul Leon Perander samt direktör E. F. Richardt.

Huset **Vaktornsgatan 12** kallades Sergejeffs hus. Kommerserådet Feodor Sergejeff lät uppföra huset år 1887. Arkitekt var Jac. Ahrenberg. Efter Sergejeff ägdes fastigheten först av kamrer Victor Ahrenberg och från år 1908 av Wiborgs Telefonaktiebolag. Stadens telefoncentral verkade i huset under åren 1913-1924. Huset hade ursprungligen bara tre våningar men hade till följd av sitt högre läge än Frankenhaeusers hus samma takhöjd som detta. Huset fick svåra skador under kriget men renoverades och fick då en extra våning. På gården fanns ännu på 1930-talet en anspråklös gammal

stenbyggnad, som ansågs omfatta de sista resterna av Wiborgs första medeltida rådhus, men av den finns det ingenting mera kvar.

Av husets invånare bör i första hand nämnas konsulerna Hermann och Peter Starckjohann med sina familjer. Även andra affärsmän har bott där, bl.a. direktörerna K. V. Kankkunen, Nestori Kojonen och P. H. Simpele. Den sistnämnda annonserade som sin huvudsyssla att köpa och sälja guld och silver.

Det tredje höghuset i rad, **Vaktornsgatan 14**, är ritat av Karl Hård af Segerstad och har även det fyra våningar. Huset byggdes år 1906 då tomten ägdes av handlanden Luka Petroff. Huset är i relativt bra skick och påminner om ett slott med sitt sirliga torn och sina burspråk.

I hörnet av Pamppalagatan står ännu ett tvåvåningshus från 1870-talet. Huset byggdes i tiden åt skräddarmästaren Nils Gabriel Nilsson och övergick sedan till plåtslagaren Antti Pelkonen, som förutom sitt plåtslagarföretag hade en maskin- och svetsverkstad på tomten. Byggnaden har ingång från gården, men huset har inget eget gatunummer på Vaktornsgatans sida, utan har sannolikt använt adressen Pamppalagatan 10. En låg sidobyggnad mot Vaktornsgatan samt några ekonomibyggnader har försvunnit, den sista existerande gårdsbyggnaden ser ut att vara under rivning.

Vaktornsgatans högra sida mellan Nyports- och Pamppalagatorna ser mera

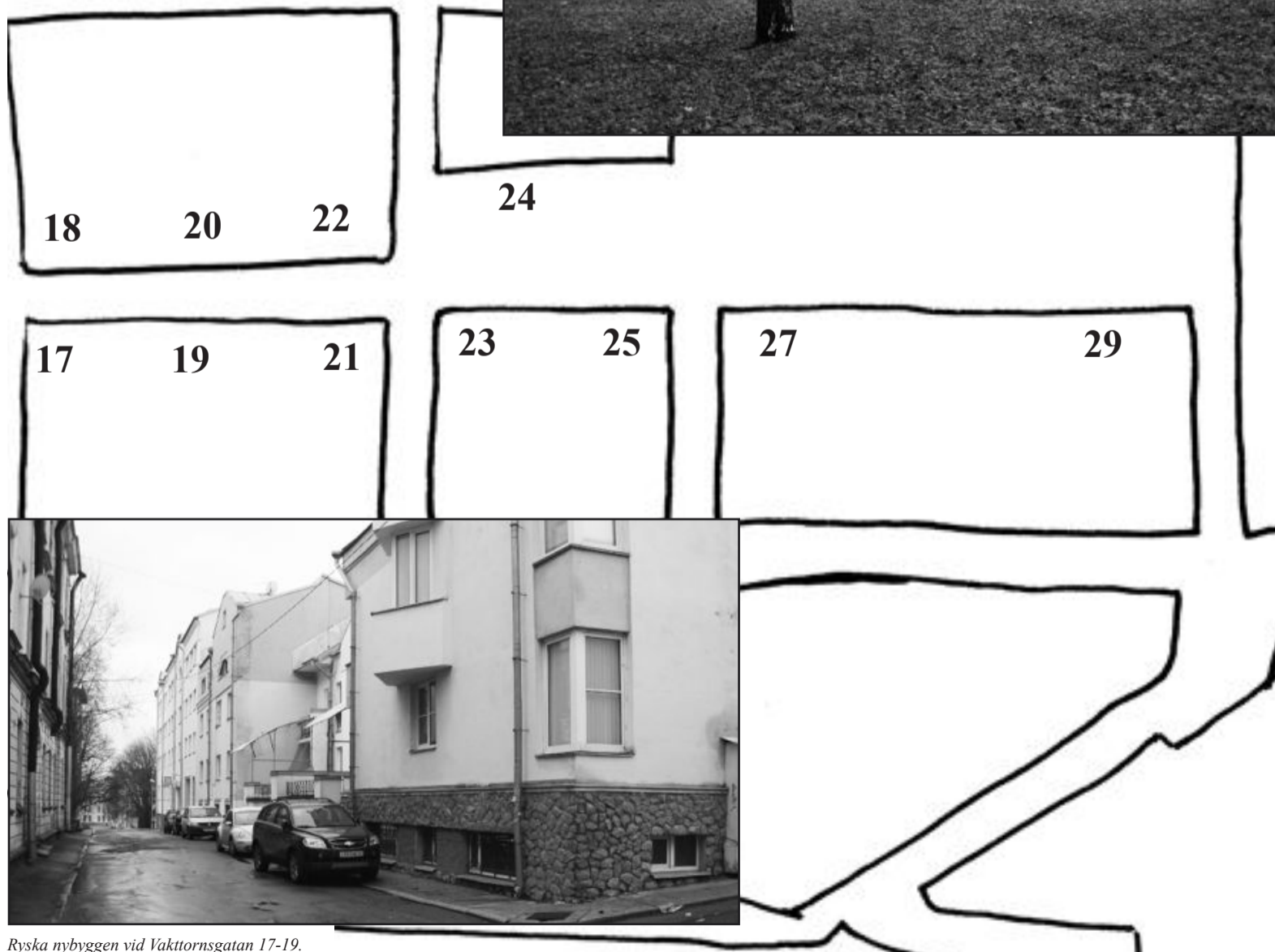
anspråklös ut. I hörnet av Nyportsgatan, **Vaktornsgatan 11**, står ett litet stenhus, som i ändan har två våningar, men vars bottenvåning längre ut försvinner i den branta backen. Det är den resterande hälften av ett hus, som arkitekt Fredrik Odenwall förnyade och utvidgade på 1870-talet men vars första version enligt vissa uppgifter har stått här redan på 1760-talet. Som tomstens ägare har förekommit överstelöjtnant Axel Myller, med.dr H. R. Holstius och körsnär Fredrik Schulze, vars änka Matilda bodde i huset ännu på 1910-talet. Enligt skylten på väggen marknadsförs i huset nu "estetik och reklam", och färggranna ljusrör på väggen föreställer en julgubbe i släde samt två stora julgransljus. I mitten av tomten fanns före kriget en rätt så stor byggnad, som ansågs ha medeltida ursprung, men den existerar inte mera. Däremot syns bakom den tomma tomten ett fyrkantigt "tärningshus", som antagligen är det äldsta resterande huset i Fästningen. Enligt några historieskrivare kan det ha inhytt stadens första hospital, som omnämns i annalerna redan år 1445, men arkeolog Saksä, som har verkställt utgrävningar på området, misstänker att huset i verkligheten är några decennier yngre.

Före kriget fanns Valio rls butik nr 46, agenturfirma U. Laurin & Co och läkaren Ernst Meuschens mottagning på tomten.

På gatans högsta ställe passerar man **Vaktornsgatan 13**. Där följer trottoaren en stenkant som ser ut att vara stenfoten av ett hus. På detta ställe har dock inte funnits något hus, åtminstone inte före kriget. Däremot står i hörnet av Pamppalagatan ett grått tvåvåningshus, som nyligen har fått nya blanka stuprännor, medan takrännorna ännu är gamla och rostiga. Huset ritades av arkitekt Viktor Bosin år 1858 till assessorn, senare justitieborgmästaren Alex. Reinhold Frey och det hade då endast en våning. Huset genomgick förändringar och fick en sidobyggnad i början av 1900-talet, men sin andra våning har det fått först efter kriget. Efter Frey övergick fastigheten till packhusinspektör Alfred Norring och efter honom år 1893 till Wiborgs stads utskänkingsbolag. Under självständighetstiden hade Wiborgs tjänstemannaförening sitt säte i huset. I huset fanns också biljardsal, och på 1930-talet flyttade plåtslagaren Antti Pelkonen sitt företag tvärs över gatan hit, där det änyo verkade under fortsättningskriget.

Vi vandrar över Pamppalagatan, f.d. Fresegatan, numera Ulitsa Krasina. Mellan den och Svartmunkegatan längre fram ryms bara en tomt, på vänstra sidan **Vaktornsgatan 16**. I slutet av 1700-talet fanns här en sockerfabrik, som dock efter sekelskiftet förvandlades till ett hem för stadens fattiga. Fattighuset flyttades till S:t Petersburgska förstaden år 1822, och fastigheten övergick först till länssekreteraren B. Tamelander, sedan till musikdirektör C. D. Neuman och efter honom till familjen Sallmén. År 1890 såldes fastigheten till direktör Johan Barck, som öppnade hotellet "Uusi hotelli" i huset. På detta hotell grundades i januari 1891 föreningen Pamaus, en fortfarande livskraftig Wiborgsförening. Redan före sekelskiftet stängdes dock hotellet och huset byggdes om i två etapper efter arkitekt Ivar Aminoffs ritningar. Resultatet blev ett ståtligt trevåningshus med gaveltrianglar, takfönster m.m. Det var en värdig fortsättning till raden med höga hus på Vaktornsgatans vänstra sida. Under några års tid verkade ett nytt hotell, "Hamburger Börs", i det ombyggda huset under ledning av Hilmer Edlund. Huset förstördes illa under kriget, om- och tillbyggnader har skett, men nu verkar husets öde vara beseglade. Ändan på Pamppalagatans sida har rivits helt och den andra ändan mot Svartmunkegatan står som ett skelett med tomma fönsteröppningar och utan tak. Då även de övriga hu-

Här stod en gång Teaterhuset.

Ryska nybyggen vid Vaktornsgatan 17-19.

fortsättning från s.11

sen i kvarteret, ända till Slottsgatan, är i mycket dåligt skick, kan man inte undvika de onda aningarna att hela kvarteret kommer att utplånas och användas som byggnadsmark.

Här bodde bl.a. tullexpeditör Sandra Sobolew, handlanden Wilho Sobolew-Suurla, affärsmannen Viljo Rintala och redaktör Jaakko Wainio. På Svartmunkegatan sida kunde man träffa på sjökaptan J. H. Heikkilä, sjöfartsskolans föreståndare Antti Nukari och målartagaren Y. Oso.

På gatans högra sida, **Vaktornsgatan 15**, behövs inget rivningsarbete. Kriget har slukat upp alla byggnader från tiden före kriget. En stenmur vid trottoaren kan innefatta rester av stenfoten till ett 1850-tals trähus. Mot Svartmunkegatan står två lagerhyddor, varav den ena är till hälften rivna, men annars är tomten en sandplan. Förutom trähuset har här funnits ett tvåvånings stenhus som kanske var ett par decennier äldre än trähuset. Fastigheten har i början av 1800-talet tillhört familjen Krogius och från år 1851 ölfabrikören, handlanden Leopold Krohn. Hans hustru Julia Krohn höll här i sitt hem en skola för fattiga flickor, där antalet elever kunde överstrida 50. År 1891 såldes fastigheten till handlanden Mattvej Grigorjeff och senare övergick den i bolagets "Oy P. Grigorjeffin pojat" ägo.

På tomten verkade på Vaktornsgatans sida "Pukinniemenkartanon maitomyymälä" och på Svartmunkegatans sida Ale Inervos delikatess- och kolonialvaruaffär.

Nu korsar vi Svartmunkegatan, Krasnoarmeiskaja Ulitsa. På högra sidan ser vi snygga ryska nybyggen, men som sanna patrioter studerar vi först tomterna på gatans vänstra sida. På hörntomten **Vaktornsgatan 18** står ett gult tvåvåningshus, i relativt gott skick men onekligen i behov av en liten ansiktslyftning, speciellt på gårds-sidan. Det har stått här sedan år 1905, då arkitekt Karl Härd af Segerstad höjde det befintliga tvåvåningshuset med en våning. Tvåvåningshuset hade uppförts av kommerserådet C. G. Clouberg, som hade köpt tomten år 1871. Clouberg dog år 1878, men hans arvingar innehade fastigheten över sekelskiftet, då den övergick till Oy Vahtimorkinkatu 18.

Märtha Holmström hade kapp- och klänningsateljé på Svartmunkegatans sida. I huset bodde bl.a. forstmästaren Jarl Arnkil, sjöfartsinspektör Wainö

A. Mäkelä och kakelhandlanden Alex. Saxberg. Tidigare hade justitierådsmannen Birger Jarl Floman, handlanden K. Lund samt lärarinnorna Anna Nygren och Hedvig Söderhjelm bott där.

Vi fortsätter till **Vaktornsgatan 20**, handlanden Wasili Schavaronkoffs tomt. Där finns endast kvar en liten gårdsbyggnad av sten byggd på 1870-talet. Resten av byggnaderna, ett litet envåningshus och ett par ekonomibyggnader, alla av trä, har utplånats under kriget. Schavaronkoff hade köpt huset år 1870 av änkeprostinnan Blondina Stråhlmans dödsbo. Hon var änka efter prosten Johan Wilhelm Stråhlman och hörde själv till den gamla wiborgska släkten Jaenisch.

I huset har i tur och ordning bott en hel rad affärsmän: Direktör Otto Hyvärinen, handlanden Pekka Hamunen och köpmannen A. Samaletdin.

Vid adressen **Vaktornsgatan 22** finns nu ett ryskt femvåningshus, byggt redan på 1960-talet, en aning luggslitet, men husets läge är onekligen centralt. Här är det dock tomten som intresserar oss mest. Det var här som Andrestornet, det starkaste tornet i Erik Axelsson Totts stadsmur stod och här försiggick den berömda Wiborgska smällen. Vad som egentligen hände är en annan sak. Muren gick här rakt över tomten och tornets grund sträckte sig härifrån en bit mot Slottsgatan på andra sidan av kvarteret. Då muren mellan Fästningen och Vallen revs i mitten av 1700-talet uppfördes här ett s.k. kommandanthus med en del av Andrestornets grundstenar i sin källare. År 1903 invigdes här en hemkyrka för den ortodoxa biskopen, som även flyttade in i huset. År 1925 revs kyrkan och omfattande förändringar gjordes i huset då det blev säte för Wiborgs domkapitel och tjänstebostad för den evangelisk-lutherska biskopen i Wiborgs stift. Biskop, senare ärkebiskop Erkki Kaila, en av Torkkelin Kiltas grundläggare och dess första ordförande, bodde i huset under åren 1925–1935 och hans efterträdare i biskopsämbetet, Yrjö Loimaranta från år 1935 ända till kriget. Det värdefulla huset förstördes helt i bombningarna, resterna undanröjdes och det nuvarande bostadshuset uppfördes. Vad som har hänt med Andrestornets grundstenar vet man inte, men intressant är att på granntomten, på gården av Slottsgatan 22, kan man se murar och terrasser vars beståndsdelar är stora naturstenar. Ser vi där kanske de sista resterna av Andrestornet?

Nu går vi tillbaka till Svartmunkegatans hörn och betraktar gatans högra sida. Vi ser, både längs Svartmunkegatan till höger och längs Vaktornsgatan rakt fram, nya ryska bostadshus med två till fyra våningar, omkring tio år gamla, som sätter en helt ny prägel på kvarteret. Det är en känsla av lyx över dessa byggnader, åtminstone i wiborgska förhållanden. Det är egentligen frågan om ett enda huskomplex, men det har olika delar som varierar i höjd och form. Det finns trekantiga balkonger, terrasser och andra dekorativa detaljer. Färgerna är ljus pastell. På ett plakat står att en bostadslägenhet på 136 m² och en kontorslägenhet på 101 m² finns att hyra. Det är alltså läget i dag. Kunde vi flytta oss 500 år tillbaka i tiden skulle vi på detta ställe se Wiborgs tätaste väggkorsning med hela sex gator utgående från en och samma punkt.

Hörntomten, **Vaktornsgatan 17**, har historiska vingslag över sig. Här verkade under åren 1843–1878 C. G. Cloubergs bokhandel, i början av perioden den enda mellan Borgå och S:t Petersburg. I bokhandelns sidorum verkade även Sparbanken i Wiborg. Byggnaden var ett lågt trähus ritat år 1841 av stadsarkitekt Carl Leszig. Ett annat trähus låg ännu på andra sidan portgången. Som många andra trähus i Wiborg förstördes även dessa i kriget. Fritz Stauffer Oy hade en mejeriefär på Svartmunkegatans sida.

Adressen **Vaktornsgatan 19** hade också i sinom tid två trähus, det ena med gaveln och det andra med långsidan mot gatan. På 1800-talets första hälft ägdes tomten av den kända wiborgska urmakaren Carl Chr. Elfström. År 1858 övergick tomten i boktryckaren N. A. Zilliacus ägo. På gården finns det ännu en gårdsbyggnad från hans tid, men den är tyvärr i mycket dåligt skick. N. A. Zilliacus tryckeri verkade här tills det på 1930-talet flyttade till Svartmunkegatan 10. I stället flyttade A. Helenius plåtslagar- och maskinverkstad hit från Karjaportsgatan.

Dessa två tomter har sålunda använts som byggnadsmark för ryska nybyggen. Possegatans hörntomt, **Vaktornsgatan 21**, har inte ännu gått samma öde till mötes. Den dominerar fortfarande av handlanden Johan Naukkarinens stenhus i fyra våningar, som uppfördes på Possegatans sida år 1902 enligt A. Korpimäkis ritningar. Huset verkar vara i gott skick. Därremot har ett litet stenhus mot Vaktornsgatan och ett trähus i gatuhörnet försvunnit, inte nödvändigtvis under

kriget utan eventuellt senare. På gården tycks någon slags verkstad fungera och här erbjuds också gravörens, skyltmästarens och boktryckarens tjänster. Dra litet på smilbanden, den ryska texten ovanför dörren betyder "Le, ni befinner er i en dold kamera". På gårdsbyggnadens vägg står med gammaldags bokstäver "Carpe diem". Denna latinska visdom ser ut att vara äldre än reklamtexterna, kanske rent av från tiden före kriget.

I huset har bott bl.a. affärsmannen Otto Klockars, busstrafikanten Jalmar Ruuskanen och fabriksrepresentanten Juho Sipilä.

Efter Possegatan, f.d. Teatergatan, nu Ulitsa Titova, förvandlas Vaktornsgatan till en gropig sandväg. På vägens vänstra sida pryder gräsmattor, sandstigar, träd och buskar det ställe där Wiborgs teater och Societetshuset, senare Teaterrestaurangen, en gång fanns på adressen **Vaktornsgatan 24**. De båda husen blev färdiga år 1834 och bildade tillsammans med det några decennier äldre rådhuset ett enastående kulturcentrum. Teater, supé och dans kunde där förenas till en storslagen fest. Teaterhuset och Societetshuset, båda planerade av A. F. Granstedt och senast renoverade av Uno Ullberg, är helt utplånade, utom Teaterhusets källarvåning som har ingång lägre ned i backen mot Slottsgatan och som nu används som hobbyutrymme för stadens gyllene ungdom. Här på Societetshusets gård blev tonsättaren Toivo Kuula skjuten natten mot den 2 maj 1918. Bakom Societetshusets tomma tomt ser vi gaveln av rådhuset, som även det fick stora skador under kriget men ändå står kvar. Husets inre är helt ombyggt och inhyser nu en biograf och en restaurang. Bakom fasadens stora bågfenster, nu igenmurade, dansades 7 januari-soaren under drygt hundra års tid 1836–1939.

På högra sidan av sandvägen ser vi först en obebyggd tomt, som har haft adressen **Vaktornsgatan 23**. Den används nu som lekpark för barn vid ett närliggande daghem. Bakom ett järnstaket ser man gungor, klätterställningar och allt möjligt som barnen kan ha glädje av. Parken är stor och sträcker sig över två tomter ända till Klostergatan. Alla hus som har funnits på området har förstörts under kriget eller rivits senare. Tomten mot Vaktornsgatan har i slutet av 1800-talet ägts av hovrättsrådmannen Sofie Löfgren och efter henne av Olli Berg. Senare ägdes tomten av Östra Finlands Tryckeri Ab, och här verkade redaktionen och kontoret för Wiborgs

Nyheter på 1930-talet i ett gammalt trähus. På Possegatans sida hade tandläkaren Mary Alftan sin mottagning i ett tvåvåningshus.

Lekparkens andra ända mot Klostergatan ligger på en tomt som finländaren Kalle Paula genom domstolsprocess har försökt återfå från ryska staten. Han anser sig ha ärvt tomten efter sin far köpmannen Karl August Boman, som å sin sida hade köpt fastigheten år 1919 av familjen Winter. De ryska domstolarna har dock avslagit Paulas krav.

Kvarterets enda kvarstående hus står i hörnet av Karl Knutssons gata och har adressen **Vaktornsgatan 25**. Huset är från 1800-talet och genomgick en utvidgning och en förhöjning år 1891, i enlighet med arkitekt Karl Leander Ikonens ritningar. Fastigheten tillhörde glasmästaren Astafei Aleksandroff och därefter hans rättsinnehavare. År 1898 övergick huset i hovrådet J. W. Radaschevitch ägo. Handlanden T. A. Huhtanen bodde i huset på 1930-talet och hade där sin mat- och kolonialvaruaffär. Därtill fanns där företagen Beckmann & Jørgensen och Finska Kontroll Ab. Hovrättsrådet Olof Lindeman bodde på Karl Knutssons gatas sida.

Nu har vi kommit till Rådhusstorget, som på ryska heter Teatralnaja ploschad, kanske till minnet av teatern som inte mera finns. Gatan som kommer från höger, på vår tid Karl Knutssons gata, tidigare Kaserngatan, heter nu Teatralnaja Ulitsa. På högra sidan kantas torget av två viktiga hus, Hovrättspresidentens residens från år 1845, ritat av Ernst Bernhard Lohrman, och Wiborgs hovrätt, byggd 1779–1784 till ståthållarpalats. Den sista härskaren för de båda husen före vinterkriget var hovrättspresidenten Wainö Robert Kannel. Då hade de adresserna Vaktornsgatan 27 och 29, men nu tar den ryska Vaktornsgatan slut redan två kvarter tidigare vid Possegatans hörn.

Det var alltså Vaktornsgatan. Litet tungt att gå upp för backen, det är lättare att göra vandrigen i motsatt riktning.

De huvudsakligaste källorna: Petri Neuvonen: Viipurin historiallinen keskusta (1994); Viipuri, Rakennusperinnön seitsemän vuosisataa (SKS 2008); J. W. Ruuth: Wiborgs stads historia (1903-1906); J. W. Ruuth, Aimo Halila, Erkki Kuujo m.fl.: Viipurin kaupungin historia I-V (1974-1982); VirtuaaliViipuri; Wiborgs telefonkataloger 1919, 1929, 1939 och 1943; flera andra Wiborgsböcker och -artiklar samt egna iakttagelser och slutsatser.

VÅR WIBORGARE 2010: Uno Ullberg (1879–1944)

130 år har förflutit sedan arkitekten Uno Ullbergs födelse 1879. Samtidigt kan man även notera sextiofemårsminnet av hans bortgång. Han avled i Helsingfors den 14 januari 1944, och han behövde alltså inte uppleva den slutliga förlusten av Wiborg, som skedde drygt fem månader senare.

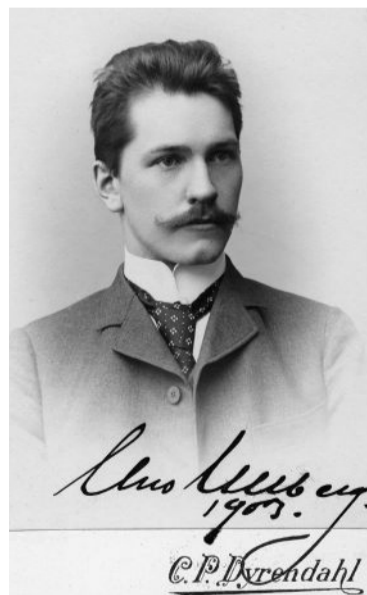
Ullberg föddes i Wiborg och han vande sig redan som barn vid att tänka på byggnader; hans far Carl Johan var nämligen målarmästare. Denne ansvarade för målningsarbetena i många av de stora hus som uppfördes i Wiborg före första världskriget.

Efter skolgången i stadens svenska lyceum, där han blev student 1898, sökte han sig tillsammans med klasskamraten Axel Gylden till Polytekniska institutet i Helsingfors, där de båda utbildades till arkitekter. Efter återkomsten till Wiborg grundade de två klass- och studiekamraterna år 1906 arkitektbyrån Gylden & Ullberg, som bestod i tre år.

Byråns främsta arbete blev familjen Hackmans palatsliknande byggnad, som uppfördes i två våningar i hörnet av Norra vällen och Biskopsgatan, med huvudfasaden mot stranden. Huset signerades i fasaden med de två arkitekternas namn, ett bruk som var vanligt i början av 1900-talet.

I Wiborg ritade Ullberg sammanlagt femton hus, av vilka många fick en central plats i stadsbilden. Vid Torggatan ombyggdes 1910 ett tvåvåningshus till en banklokal för Föreningsbanken, och som en fortsättning på detta uppfördes ett tvåvåningshus i hörnet mot Slottsgatan, senare känt som Lehtovaaras hus. Föreningsbankens lokal övertogs 1919 av Sparbanken i Wiborg. För Finlands handelsbank i hörnet av Torkelsgatan och Karjalagatan ritade Ullberg 1912 ett hus i fyra våningar med en fasad av ljus slätthuggen granit. För ingången i mitten högg skulptören Felix Nylund två kvinnofigurer, som fortfarande flankerar portalen. Banklokalen är välbevarad och fungerar fortfarande som en bank.

När bankhuset byggdes lämnades tomtens hörn obebyggt. Där uppfördes 1915 i rött tegel ett bostads- och affärshus i fem våningar, även det enligt ritningar av Ullberg. För utformningen av miljön kring Torkelsgatan hade detta hörnhus en stor betydelse. Ett annat viktigt bygge genomfördes 1923 då det s.k. Pampalahuset uppfördes utmed Södra vällen. Den långa byggnaden delades upp i fyra sektioner, och detta gav åt Södra vällen en profil, som påminde om situationen

Uno Ullberg (1879–1944) i unga dagar.
Foto: Museiverket

i slutet av 1600-talet, sådan som den framträder på det s.k. Succiaticket från 1709.

Ullberg hade en fin känsla för vad som rörde sig i tiden, och när man 1929–1930 enligt hans ritningar uppförde ett konstmuseum på Pansarlarls bastion skapade man en helhet, som i Finlands arkitekturhistoria markerar tjugotalssklassicismens magnifika slutpunkt på gränsen mot den så kallade funktisen. När man träder in på gårdsplanen öppnar denna sig tack vare

långornas skenperspektiv mot den utanför staden liggande skärgården. Den hisnande upplevelsen förstärks av att utsikten ses från ett rum, genom den pelarrad, som med sin arkitrav i en båg förenar långornas yttre gavlar. Här erinrar man sig osökt det fina samspel mellan landskap och arkitektur, som präglar en av pärlorna i det antika arvet.

I Wiborg kan man peka ut det första rent funktionalistiska huset; det var den byggnad som Ullberg våren 1931 ritade för Wiborgs pantläneinrättning och som redan på hösten samma år stod färdigt vid Vaktornsgatan, bara en tomt från gatans början vid Södra vällen. Huset, som har en hög sockel, uppfördes i fyra våningar som en skelettbyggnad av järnbetong med de bärande pelarna indragna från fasaden. Huvudfasaden hade därför i varje våning ett obrutet band av 22 fönster-rutor inom ett ramverk. Huset finns fortfarande kvar, men det är tyvärr helt urblåst. Ett annat funkishus är landsarkivet, som byggdes 1933 enligt Ullbergs ritningar, utgående från en ofullbordad rysk garnisonskyrka, som den militära ledningen hade börjat uppföra kort före det första världskriget.

Ett av Ullbergs mest synliga objekt var Runda tornets nyinredning år 1923. Ullberg framhöll i olika sammanhang att han inte eftersträvade en restaurering; meningen var inte att återställa byggnaden som ett kanontorn från 1500-talet. Resultatet blev lyckat, och det kan fortfarande avnjutas i Viborg. Slutligen bör det nämnas, att Ullberg utanför det gamla stadsområdet, väster om den tidigare bebyggelsen, i början av 1930-talet, planerade ett stort komplex för Diakonissanstalten. Under åren 1936–1937 uppfördes därtill på Batterbacken ett stort sjukhus, Kvinnokliniken, som Ullberg planerade tillsammans med Ragnar Ypää. Landet fick därmed sitt första förlossningssjukhus. Under åren 1932–1936 verkade Ullberg som stadsarkitekt i Wiborg. Hans erfarenheter av de stora sjukhusbyggena i Wiborg ledde dock till att han 1936 valdes till medicinalstyrelsens arkitekt, och därmed överflyttade han till Helsingfors. Där ritade han bl.a. det Bensowska huset vid den västra ändan av Södra Esplanadgatan.

Vid 64 års ålder avled Ullberg år 1944.

C.J. Gardberg

Vid Vaktornsgatan hans vagga stod...

Intervju med Per Erik Floman

Wiborgs Nyheter's obestridligt flitigaste skribent under de senaste 25 åren, f.d. huvudredaktören, kommerserådet Per Erik Floman uppnådde i februari 2010 den aktningvärda åldern 90 år. Efter överstökade födelsedagsfestligheter och familjemiddagar tar han emot WN:s utsända för en intervju i det vackra hemmet i Munksnäs där han och hustrun Eva bott de senaste 46 åren.

Det skulle kräva för mycket spaltutrymme att här gå in på alla de hundratala initierade artiklar och ledare, referat och recensioner, reportage och intervjuer, blänkare och nyhetsnotiser som Per Erik Floman skrivit före och under åren som huvudredaktör (1987–1999) och senare som aktiv medarbetare i Wiborgs Nyheter. De har bl.a. handlat om Wiborgs skolor och kyrkor, banker och domstolsväsen, tidningar och föreningsliv, historia i allmänhet och musikhistoria i synnerhet. Den första artikeln, festtalet vid 7 januariåraren 1962, En kärleksförklaring till Gamla Wiborg, var införd i WN 1963. I föreliggande nummer publiceras det senaste bidraget, jubileumsfesttalet på sjunde i fjol om den traditionella soaréns bakgrund och historia. Hans skrivflit har under åren inte mattats av trots ett tilltagande handikapp med kraftigt nedsatt syn.

De flesta artiklarna som publicerats i Wiborgs Nyheter har Per Erik skrivit under eget namn, men det finns också en mängd bidrag av hans penna som publicerats under olika signaturer. Alla trägna läsare av WN minns väl signaturerna Pjotr Jarlovitch, Ludvig i vimlet, K. Posse eller E. Tott som förekommit i olika sammanhang. Inte sällan har pseudonymen bestått av en fyndig anspelning på det ämne som avhandlats i artikeln eller reportaget. Exempel på sådana speciella signaturer är P.Forte (om musikliv och instrument), P.E.Spåre (om Wiborgs spårvagnar), R.A.Skolnikow (om ryska realluceet), P. von Quixote (om Wiborgs riddarhus) och P.Rost. Ropovitch (om kaffehandel i gamla Wiborg).

Barndom och skolgång i Wiborg

Den planerade intervjun tar småningom formen av ett samtal om Perres barndom och skolgång i Wiborg, om studier, arbetsliv och fritid, om kriget och givetvis om familjen som spelat en så central roll i hans liv. Vi diskuterar det aktiva arbete som pågår för att hålla minnet av Wiborg levande. Vi talar också om det nya Viborg, om framsteg och försummelser, glädjeämnen och besvikelser i stadens utveckling. Och vi samtalat givetvis om WN:s forntid och framtid.

Per Erik föddes i Wiborg som den tredje sonen till justitierådmannen Birger Jarl Floman och hans hustru Gunnel, född Gräsbeck. "Jag blev faderlös vid fyra års ålder" berättar Perre. Han kom tidigt in i skolan och tog studenten vid Svenska Lyceum i Wiborg redan 1937. Intressen som han då hade i ryggsäcken var musik – sedan barnsben har han spelat violin – och sport av olika slag som friidrott, bandy och inte minst tennis, som kom att bli hans favoritgren.

Studierna vid Hanken klarades av på två år och Perre blev färdig diplomekonom i september 1939. Samma år förlovade han sig med sin studiekamrat Eva Brandt. Han gick in som frivillig i armén omedveten om det kommande kriget och fick under vinterkriget militär utbildning. Barndomshemmet i Wiborg hade efter fredsslutet gått förlorat. Först i mars 1941 blev han civil efter fullgjord värnplikt och reservofficersutbildning. Han fick snabbt sin första tjänst på Volvo-Auto, men blev mobiliserad efter tre månader då ett nytt krig bröt ut. Han följde de trupper som återerövrade Viborg i augusti, fick återse sin födelsestad och kunde som den första av viborgssläktingarna sända hem fältpost med beskrivningar över eländet där. I fortsättningskriget

Per Erik Floman i februari 2010. Foto: Emil Floman.

gjorde Perre sedan sin huvudsakliga insats i luftförsvaret av Helsingfors.

Familjen växer, födelsestaden förloras igen

I slutet av 1941 gifte han sig med Eva. Det första barnet föddes 1943 och idag kan han gläda sig över fyra barn, sju barnbarn och fem barnbarnsbarn.

I juni 1944 förlorades Wiborg för andra gången. När freden kom började kampen om brödet. Perre anställdes 1947 på importföretaget Ekströms Maskinaffär som han kom att tjäna i 38 år varav hälften som VD fram till pensioneringen 1985. Under åren av yrkesverksamhet utvecklades också intresset för samhällsfrågor, organisationer och föreningar. Då satt han bl.a. i ledningen för Utrikeshandelsförbundet, Helsingfors Handelskammare och Helsingfors tekniska handelsförbund. Samtidigt skötte han också många förtroendeuppdrag med anknytning till utbildningsväsendet; som ordförande i skolföreningen Munksnäs Svenska Samskola, som medlem i styrelsen för Helsingin Kauppaoppilaitos och i Stiftelsen Svenska Handelshögskolans fullmäktige där han var ledamot inklusive viceordförande under 22 år.

Fosterlandskärleken drev Perre att också efter kriget engagera sig i förvarsfrågor genom aktiv medverkan i föreningar och upprättandet av luftvärnsmuseum samt genom skriftställerier och föredrag om luftvärnets insatser under kriget.

Musiken

En av Perres tidigaste artiklar i WN hette Glimtar från musiklivet i Wiborg och var införd 1984. Den vittnar ett annat av hans stora intressen – musik. Under barndomstiden i Wiborg började han med violinlektioner vid fem års ålder, studerade vidare vid Wiborgs Musikinstitut och blev andra konsertmästare vid Viipurin Lastenorkesteri. Då han var 16-årig abiturient ville musikinstitutet att han skulle ägna sig åt musiken på heltid.

Så blev det inte, men under studietiden i Helsingfors blev han därtill aktiv manskörssångare, först i Akademien och sedan i MM: I bägge körerna har han varit både ordförande och viceledare. Sedan 1980 är han hedersordförande i sällskapet MM. Violinen lade han ändå inte på hyllan utan spelade under många år kammarmusik i stråkkvartetter och -kvintetter. Musikintresset har också resulterat i ett par personligt hållna böcker om musik.

1899–1939 och var då världens östligaste svenskspråkiga dagstidning. Efter kriget återuppstod WN på nytt i Helsingfors år 1953.

Om tidningens återuppståndelse berättar Perre, att WN de facto under 30-talet inte var särskilt framgångsrik utan höll på att gå i konkurs flera gånger trots att tidningen i tiden beskrevs som ett fosterländskt, litterärt, konstnärligt, merkantilt och sportsligt intresserat organ med oöverträffad dagsaktuell nyhetsflora. På en av de första efterkrigstida 7 januarifesterna på Fennia återkom WN i form av ett nostalgiskt programnummer, på gulnat papper med både gamla och nya annonser. Mottagandet blev så gott att man beslöt fortsätta. De första numren av nya WN bestod av några sidor, men sidantalet utökades småningom. Rätt exceptionellt i tidningshistorien var 1964 års nummer som bestod av 10 helsidor och 2 halvsidor! Under den första huvudredaktören Harry Palmbergs tid var det olika anekdoter och wiborghistorier som dominerade innehållet i tidningen. Senare tog Ebba Ramm-Schmidt över som huvudredaktör med ett mera seriöst och mångsidigt grepp. Hon skötte förtjänstfullt sitt redaktörskap under ett tjugotal år. Under Perres tid som huvudredaktör, i praktiken från 1987, växte sidantalet ut till 16 sidor. Redaktionens programförklaring 1988 var att fortsätta att komplettera den anekdotbetonade stilen med mera historiskt funtat material, i ord och bild.

Wiborgsintresset och Wiborgs Nyheter

År 1959 gjorde Perre sitt tredje besök i Viborg efter återerövringen och betecknar det som en kuslig upplevelse. Efter det har han besökt Viborg 20 gånger, ofta tillsammans med sina barn och barnbarn. Intresset för födelsestaden hade hela tiden funnits med i bilden men började blomstra särskilt efter pensioneringen. Perre är givetvis medlem och numera hedersmedlem i Handelsgillet i Wiborg och han har dessutom varit engagerad i 7-januariföreningen och stormästare i Tyrgils Orden. Med de finskspråkiga wiborgarna har han bl.a. samarbetat som vice ordförande i Stiftelsen för Wiborgsmuseet, som upprätthåller miniatyrmodellen av Wiborg i Villmanstrand, och i de gemensamma skolmötena. Han har hållit oräkneliga föredrag om Wiborg i olika sammanhang och intervjuats om staden i radio och TV. Speciellt stolt är han över att ha blivit utsedd till hedersmedlem av Östsvenska Kvinnoförbundet. Men insatsen för Wiborgs Nyheter är kanske ändå den allra angelägnaste för honom.

WN:s och andra Wiborgstidningars historia har behandlats i flera artiklar av Perre, men historien förtjänar att upprepas i korthet. I det gamla Wiborg utgavs Wiborgs Nyheter åren

teenystävät. Också på svenskt håll förekommer många livaktiga sammanfattningar utöver de redan nämnda, bland dem studentnationen ÖFN som fortfarande värnar om det wiborgska. De svenska skolmötena fortsätter eftersom de svenska f.d. wiborgseleverna till stor del bosatt sig i Helsingfors-trakten och därför kunnat vara aktiva. Sammanhållningen mellan de gamla wiborgarna är otroligt imponerande.

Vi är alla medvetna om att det gamla Wiborg som wiborgarna upplevde det aldrig återuppstår. Perre konstaterar att det ryska, efterkrigstida Viborg under mer än ett halvsekel trots allt har genomgått en utvecklingsprocess som tog fart i början av 1990-talet då Sovjetväldet höll på att falla samman. Det nya Viborg stampar inte längre på stället utan utvecklas hela tiden. Torkel Knutsson och Mikael Agricola har kommit tillbaka och på den plats där nya domkyrkan stod finns nu en minnesplatta över i Wiborg begravda finländare. Nya hotell och restauranger har öppnats, både finsk och rysk industri utvecklas. Petri-Paulikyran överläts 1991 till den finsk-ryska evangelisk-lutherska församlingen i Viborg, renoverades och är idag åter en fungerande helgedom.

Samarbetet med dagens viborgare har i många fall utvecklats betydligt, inte minst genom Viborgscentrets insatser. Trots att den officiella ryska historiesynen på Viborgs öde skiljer sig markant från vår uppfattning t.ex. om krigshändelserna, så är samarbetet ändå viktigt. Det är också ett sätt att försöka motverka det förfall som fortfarande kan ses på olika håll i staden.

För att kunna fortsätta nuvarande Wiborgsarbete måste vi hos de yngre generationerna kunna väcka intresse för Wiborgs historia. "Där finns många särdrag att förmedla såsom språkrikedomen, den mångkulturella och kosmopolitiska atmosfären, toleransen och den öppna inställningen till omvärlden" avslutar Perre.

Flyttning aktuell

Av praktiska orsaker blir en flyttning aktuell för Per Erik och Eva Floman under den stundande sommaren. Paret flyttar då till en bostadslägenhet i Kottby tillhörande Blomsterfonden.

Efter en sista blick på Perres trivsamma arbetsrum som från golv till tak är fyllt av wiborgiana av olika slag tackar WN:s nyutsända för sig och uttrycker förhoppningen att Perre och Eva ännu länge skall förunnas att njuta sitt otium i den nya bostaden.

Gunnarson

Wiborgsarbetet

När det gäller Wiborgsarbetet i stort konstaterar Perre att det på finskt håll finns ett sextiotal föreningar med förankring i det gamla Wiborg, bland dem landets äldsta finska förening, Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, grundad 1845, Wiipuri-yhdistys m.fl. En viktig och aktiv förening är Wiborgs Konstvännen – Viipurin Tai-

Per Erik och Eva Floman med ättlingar och deras familjer utanför Vaktornsgatan 18 år 2008. Foto: Emil Floman.

Finländsk mästare i festande: 7 januari

Emer Silius: 7 januari 1836 – 2010.
En festtraditions uppkomst och utveckling. Utgiven av Föreningen 7 januari r.f. och Tyrgilsmuseet r.f. 2010, 231 sidor.

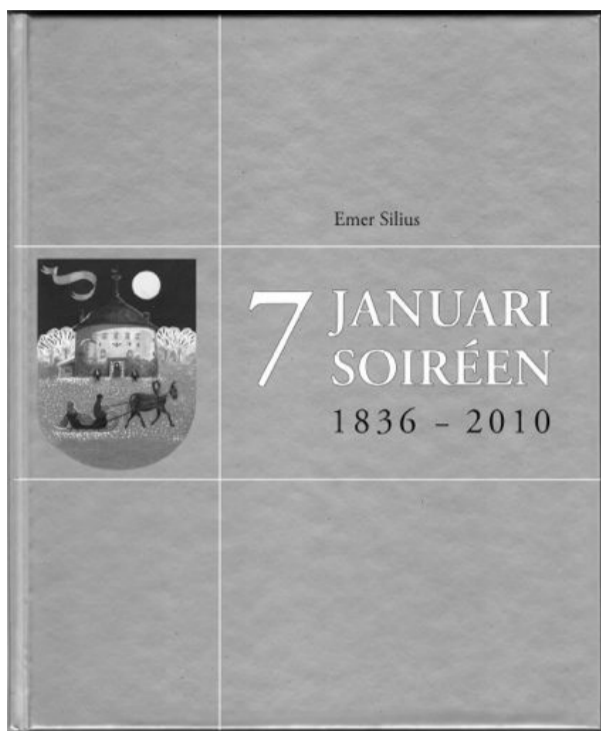
7 januari-soarén med anor från 1830-talets Wiborg framstår som vårt lands äldsta ännu levande festtradition. Enligt traditionen var "hela fästningen på plats", vilket innebär en publik på ett par hundra personer. Förra året deltog 176 personer vilket är rekord efter några års svacka. Under efterkrigstidens hektiska år deltog ofta mer än 400 personer i festen.

Välgörenhetsfesterna västerländsk tradition

Boken börjar med att skildra olika former av välgörenhetsarbete som ägde rum i Wiborg redan innan 7 januari-traditionen påbörjades. "Pauvres honteux", dvs. "skamsna fattiga", "folk som sett bättre dagar", var ett begrepp redan då i Wiborg och skulle leva till våra dagar. Men också andra typer av fattiga hörde till dem man ville hjälpa.

Frauen-Verein grundades 1835

Frauen-Verein och dess efterföljare som under ett århundrade arrangerade 7 januariesfesten grundades 1835 på initiativ av änkan Sofia Örn, född Sesemann. En av Frauen-Vereins första uppgifter var att arrangera en bal masqué den 7 januari 1836. Frauen-Verein nöjde sig inte med bara en årlig fest. Man ville också skola en grupp på ett 20-tal flickor till "dugliga tjänstehjon" inkluderande färdighet i att läsa och skriva, och grundade "Orpokoti" år 1851. Strax här efter fick den tyskdominerade Frauen-Verein ge vika för den svenska Fruntimmersföreningen. Orpokoti blev småningom Wiborgs Barnhem. Utom 7 januari-soarén utgjordes verksamhetens inkomstkälla

Pärmen med teckning av Helena Helkama.

av donationer. De ledande personerna och donatorerna utgjordes fortfarande av stadens grädda med Hackman, Nicolai och andra familjer. En större förändring inträffade när Diakonissanstalten i Wiborg övertog barnhemmets verksamhet 1932 och Fruntimmersföreningen avslutade sin verksamhet 1936.

Maskerad versus Soaré

I boken skildras 7 januaritillställningarna på basis av tidningsnotiser och redovisningar. Mestadels annonserades festerna som Maskerade och kritikerna konstaterade att de varje gång sett väldigt få masker. Antalet deltagare var i allmänhet omkring 400 och det ekonomiska resultatet hade ingen att anmärka på. Nu var

tiden inne att glömma maskeradidén och hitta på något annat roligt i stället. Det nya kom in efter att 7 januari 1891 misslyckats samla tillräckligt stora skaror och pengar. Det nya var en teaterföreställning under vilken stadens honoratiors uppträdde i rollerna och andra förlustelser såsom balett och körsång. Deltagarsiffrorna steg i höjden: 500! Lotteriet var en ärligen återkommande attraktion och Fruntimmersföreningen började arrangera lotterier också under andra årstider. I början av 1900-talet började man arrangera en speciell fest för barnen dagen före den stora festen.

Språket

Till att börja med var språket tyska men senare kom svenskan starkt in och också finska talades då och då. Bland publiken fanns det också rysar. Man annonserade 7 januariesfesten på svenska, tyska och på ryska. Några enstaka teaterstycken uppfördes på finska. Ännu 1921 uppfördes ett teaterstycke på tyska "som de flesta i Fästningen ännu behärskade".

Karels näktergal och första världskriget

Frida Sergejeff uppträdde första gången 1912 på 7 januari-soarén och blev sedan under sex decennier kvällens mest väntade och mest älskade programnummer. Trots kriget arrangerade man "storslagna" barnfester varje år följt av de vuxnas fest. Frida Sergejeff sjöng en anslående fredssång på festen 1918.

Frauen-Verein upplöses och 100-årsjubileum firas

Så fortsatte traditionen med barnfest följt av de vuxnas soaré. Överskottet gick alltid till Orpokoti som nu tagits över av Diakonissanstalten. När hundra år förflutit sedan den första 7 januari-soarén ställde man till med århundradets fest. Författaren har bemödat sig om att beskriva festen i detalj. Bl. a. berättar han att Per Erik Floman, som ännu är livslevande ibland oss, och Kalevi Tilli, vars son Harri är en aktiv 7 januariarrangör, framförde Mozarts "Eine kleine Nachtmusik" på violin och cello. Efter soarén 1936 lade fruntimmersföreningen ned sina ämbeten. Men som bokens författare så poetiskt uttrycker sig: "Men ännu då lampan på det sista Nachspielstället på onsdagsmorgonen hade slocknat

Polonäsen år 1967, Brunns huset. Festmarskalken Paul Bruun leder polonäsen. Som första par fru Elsbeth Hackmann och industrirådet Henrik Hackmann.

hade en gnista av hopp blivit kvar någonstans." Den nya fruntimmersföreningen i Wiborg grundades nämligen redan i februari och festerna 1937, 1938 och 1939 hölls i god ordning och efterlämnade ljusa minnen.

Ny början i Helsingfors

Paul Bruun arrangerade de första efterkrigsfesterna 1945 och 1946 i sitt hem i Helsingfors. Pauvres honteux skördade i gammal god Wiborgsstil en icke föraktlig summa under dessa närmast privata tillställningar. Sedan brakade det lös. Festerna hölls därefter på restaurang Fennia och sedan på Brunns huset. Här nåddes 1954 ett oslaget rekord beträffande deltagarantal, 600–700 personer. Efter korta gästspel på Adlon, Fiskartorpet och Marski återvände man till Brunns huset och senare till Skatuddens Casino, Kajsaniemi och Helsingfors börsklubb. Intäkterna från festerna blev relativt höga beroende på det stora antalet deltagare. Under dessa eskapader bytte Fruntimmersföreningen sitt namn till Föreningen 7 januari. Samtidigt bröt man med fruntimmerslinjen och upptog nu också herrar som medlemmar.

Riddarhuset kröner raden av festställen. Den första soarén på Riddar-

huset gick av stapeln 1995 och publiken har hittills varit nöjd med valet av lokalitet. Wiborgskringlor, lotteri och Wiborg Nyheter – samt givetvis ringdansen "Paul Jones" – hör även till festen.

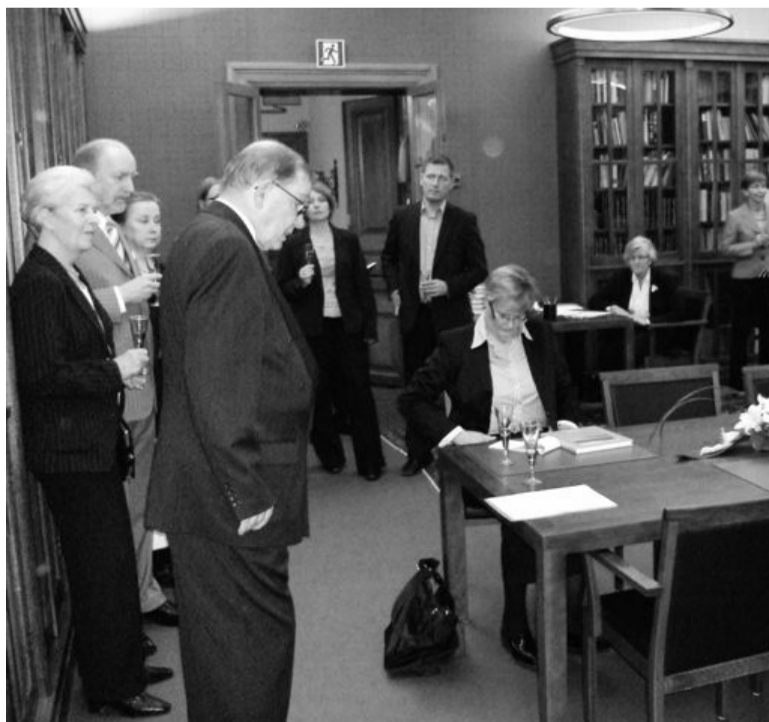
Ett myller av namn och episoder

En av bokens stora attraktioner är att författaren ur det knapphändiga arkivmaterialet och dagstidningarna grävt fram en massa namn som klingar skönt i en wiborgares öron. Likaså har författaren lyckats återge en del roliga och/eller intressanta episoder. Författaren har hjälpt oss läsare att hitta de viktigaste namnen genom att placera dem i ett eget kapitel i slutet av boken.

Framtiden

Det finns säkert sådana som inte alls förstår varför vi behöver en Wiborgsfest. För resten av oss räcker det att konstatera att människan behöver riter och traditioner för att känna sig väl tillmodis. Emer Silius har på ett förtjänstfullt sätt dokumenterat att 7 januari är en fest och en tradition som visat sig vara livskraftig rekordartat länge – 175 år.

Hans Andersin

Boken presenteras av författaren Emer Silius på Riddarhuset 15.9.2010.

Brunns huset 1962. Frida Sergejeff med sin rokokoklädda ungdomskör.

Stöd det finlandssvenska bildningsarbetet!

Svenska folkskolans vänner tar emot donationer och testamenten och ställer avgiftsfritt sakkunnig hjälp till förfogande.

Donationer till SFV är skattefria, vilket innebär att din donation oavkortat går till det svenska bildningsarbetet.

Närmare information ger SFV:s kanslichef Christoffer Grönholm, 09-6844 570.

SFV
SVENSKA FOLKSKOLANS VÄNNER

Petersburg, Petersburg!

Eero Sepponen: En familjekrönika från det svenska S:t Petersburg, 136 s. Utgiven av Tore och Herdis Modeens stiftelse i Helsingfors 2010.

Namnet Petersburg har en speciell klang i många finländares öron. Det är förstäligt mot bakgrunden av att i slutet av 1800-talet stadens finländska koloni uppgick till 24 000 personer av vilka nära 6000 var finlandssvenskar. De flesta flydde från staden i samband med den ryska revolutionen. Utom dessa förrevolutionära finländare och deras församling S:t Katarina, behandlar boken ett fascinerande ämne: De personer av finländsk börd som av olika anledningar blev kvar i Ryssland och genomlevde skräckregimens utrensningar till modern tid. Av dessa var några släkt med Herdis Modeen, född Örnholm, och har upphöjts till huvudpersoner i boken. För en historiskt bevandrad person är det att höra historiens vingslag att läsa om att Mme Kollontaj, Sovjetunionens Stockholmsambassadör som ju förmedlade i Finlands fredsförhandlingar 1944 och som varit en beskyddare för en del av bokens personligheter med finländsk bakgrund. Allt detta är författaren, kyrkoherden i Åbo svenska församling Eero Sepponen mycket väl skickad att skriva om: Han har nämligen regelbundet under 18 års tid besökt den återuppväckta S:t Katarinaförsamlingen och blivit bekant med personer vars förfäder tillhört den gamla svenska församlingen. Vi skall nu följa bokens berättelse kapitel för kapitel.

I **Inledningen** berättas om staden Petersburgs historia. Intressant är konstaterandet att Peter den store inbjöd utlänningar att bosätta sig i den nygrundade staden och att staden sedan dess (till 1917) hade en betydande ickerysk minoritetsbefolkning. Den största gruppen var tyskar följt av polacker, ester och finnar. S:t Katarina svenska församlings kyrka invigdes 1865. Församlingen, som fanns redan i mitten av 1700-talet, var som störst på 1880-talet med 7000 medlemmar av vilka 80 % var finländare. Församlingen hade flera skolor, asylor och ålderdomshem samt bostadshus på ömse sidor om kyrkan. När Eero Sepponen reste till Petersburg i december 1991 fanns kyrkan kvar men hade ombyggs till sportkola. Han deltog i den första gudstjänsten på 60 år i sportkolans lokaliteter. Han mötte också begreppet "Svenska klubben" som bestod av personer som ansåg sig ha svenska rötter. I Svenska Klubben träffar vi en av bokens huvudpersoner Galina Kisljakova och hennes son Vladimir Donitj. Galinas farmors mor var Vera Buchman, född Örnholm. Galina var född 1933 och hon har skrivit en familjekrönika, som boken baserar sig på och som ingår i boken på ryska. Hon dog 1999.

Svanarnas hemvist, Lebzjze heter en paradisisk ort 60 km väster om Petersburg. I sin krönika berättar Galina Kisljakova om personer som bott där eller haft sina sommarvillor där. Bland dessa var amiral Fjodor (Teodor Kristian) Avellan, halvbror till Vera Örnholm och styvson till Johan Leonard Örnholm som gift sig med Nadina Justina Eriksson, bekant från Herdis Modeens skrift "Kretsen kring Nadine".

Släkterna **Avellan och Örnholm** skildras i korta drag. Sedan följer en längre berättelse om **Amiral Avellans tjänstgöring vid Kejsarliga flottan**. Det är intressant att konstatera att under åren 1809–1917 **uppnådde nio finländare** amiralsrang, 21 blev vice amiraler och 46 konteramiraler. Två av amiralerna, Avellan och von Kraemer, tjänade också som Rysslands marinministrar. Amiral Teodor Avellan förde ryska fartyg över alla världshaven. Han var gift med sin kusin, Odalinda Eriksson, dotter till Nadine Erikssons bror lotskommendören Justus Eriksson. Nadine Erikssons och Johan Leonard Örnholms hade, såsom redan nämnt dottern Vera Lovisa och sonen

Johan Alarik Örnholm. Johan Alariks verksamhet var i motsats till de övriga förlagd till Finland och London.

Bokens centrala familjer **Buchman och Kisljakov**, Vera Lovisa Örnholms familjer, skildras i detalj. Vera Leodardovna Buchman var Vera Lovisa Örnholms officiella ryska namn efter det att hon gift sig med ryttmästaren Nikolaj Fjodorovitj Buchman. Hon hade fem döttrar av vilka två avled i späd ålder. Av döttrarna tilldrar sig Maria Buchman den största uppmärksamheten i och med att hon var krönikören Galina Kisljakovas farmor. Marias äktenskap med Andrej Kisljakov slutade i skilsmässa. Maria var konstintresserad och reste bl.a. till Schweiz för konststudier. Här blev hon vän med den senare mycket inflytelserika Alexandra Michajlovna Kollontaj, vars verksamhet till fromma för fredsslutet 1944 är välbekant för alla finländare som läst sin historia. Alexandra Domontova (senare gift Kollontaj) föddes 1872 i S:t Petersburg i en ukrainsk adelsläkt. Modern var finländare (Masalin). Alexandra Kollontaj var en produktiv författare, revolutionär, socialdemokrat och senare bolsjevik. Kollontaj hjälpte familjen när någon av familjens medlemmar blivit arresterad och bodde hos dem när hon var i S:t Petersburg.

I kapitlet **Överste Andrej Kisljakov stupar vid Grodno** återges en skildring av hur Maria Kisljakovas man stupade i kriget 1915. En intressant berättelse som illustrerar krigsteknikens nivå under första världskriget.

Under rubriken **Lägenheten vid Sergijevskajagatan 63** berättar Galina Kisljakova om huruledes Vera Buchman efter att ha bott som änka hos sin mor Nadine Örnholm flyttade till sin äldsta dotter Nadezjda på Sergijevskajagatan. Märkligt är att i denna våning bevarats till våra dagar en hel del föremål, bl.a. en tårtspade i silver med åtten Örnholms vapen och ett porträtt av Vera Buchman, f. Örnholm.

Glimtar från Tadzjikistan och Leningrad berättar om Galina Kisljakovas fars och mors (vigda 1932) liv i Tadzjikistan. Ett kapitel **Svåra förhållanden** berör den tid då olikänkade och etniska minoriteter förföljdes, fängslades och avlivades. Minst lika svårt hade de som upplevde den tyska blockaden av Leningrad. Inte heller var tiden efter kriget en dans på rosor. Förföljelserna fortsatte ända till Stalins död 1953. Trots allt överlevde en del av Örnholms avkomlingar och nya medlemmar föddes till nyrysk vardag. Dessa är i allmänhet akademiskt bildade människor och många är aktiva inom forskning och undervisning. En del för de svenska

traditionerna vidare till kommande släktled inom ramen för S:t Katarina församlingen.

I **Epilogen** påminns läsaren om att där S:t Petersburg finns i dag fanns på 1600-talet den svenska staden Nyen, fästningen Nyenskans och ett par herrgårdar, av vilka den ena ägdes av Erich Berndt von Konow, vars ätt senare adlades i Sverige under namnet von Konow. Von Konous trädgård i holländsk stil bildade grunden för Peter den stores Sommarträdgård och första sommarpalats. Kapitlet **Det svenska S:t Petersburg – vad finns kvar?** bjuder på intressanta uppgifter. Trots att de flesta svenskspråkiga flytt från staden under revolutionen fanns det ca 300 svenskspråkiga kvar i staden under första hälften av 1920-talet. En del ättlingar till dessa bor ännu kvar i dagens Petersburg. Vad som finns kvar av det svenska är främst byggnader, minnesmärken, konstatler, gravmonument och namn. Galina Kisljakova berättar om hur svensktaliga åter samlas till gudstjänst i kyrkolokalen, som sedan 2008 överläts åt S:t Katarinaförsamlingen, en liten församling med knappt hundra medlemmar. Bland dem finns, glädjande nog, ett antal nyinflyttade skandinaver som anslutit sig till församlingen. Sveriges generalkonsulat flyttade 1997 in i S:t Katarinaförsamlingens tidigare bostadshus, som grundrenoverats för att tjäna som kontorshus. Huset har ritats av den svenske arkitekten Carl Fredrik Andersson som också ritat kyrkan och flera andra hus i S:t Petersburg.

Slutord: Familjekrönikan är ett levande bevis på hur segt svenska traditioner lyckats leva kvar i en vidrig omgivning. Man blir överraskad av att begrepp såsom familjearkiv, gamla fotografier och t.o.m. konstföremål, dokument och brev bevarats oskadda genom långa perioder av utrensningar och plundring. Mindre överraskande är att så många gamla byggnader bevarats. Samtidigt är krönikan ett av många bevis på hur effektivt en totalitär regim kan förstöra en tidigare så livskraftig etnisk minoritet. Boken är lättläst förutsatt att man håller reda på de olika namn som förekommer på svenska, i förkortad och fullständig rysk form och ibland med, ibland utan ryska smeknamn. Eero Sepponen skall ha tack för att han lyckats med konststycket att från olika fragment sammanställa en bok som på sitt sätt bidrar till vår förståelse av vår stora grannmetropols öden. Bokens **Noter och kommentarer** är för sig värda en ingående studie och förteckningen på **Litteratur** ger uppslag till ytterligare läsning. Den fullständiga krönikan på ryska i slutet av boken kan bli en nyttig läsövning för den ryskkunnige.

Hans Andersin

Två nya böcker om Monrepos

Monrepos och dess historia blir allt mera aktuell för dagens viborgare – i år har två nya böcker på ryska utkommit om parken och dess kultur- och personhistoria. Den ena har titeln **"Monrepos under 1900-talet – blad ur dess historia"** (Park Monrepo v XX veke. Stranitsy istorii, 200 sidor) och är skriven av Michail Jefimov och Julija Mosjnik, bägge historiker och anställda som forskare inom administrationen på Monrepos.

Den lilla boken ger en god översikt av Monrepos nyare historia, börjande med läget vid seklets början och ett avsnitt om Paul Nicolay d.y., den sista ägaren på manslinjen med detta namn. Därefter följer en beskrivning av 1920- och 1930-talen och den von der Pahlenska eran. Det verkligt nya i boken gäller parkens öden mellan vinterkriget och fortsättningskriget 1940–1941 under den första sovjetiska perioden och särskilt historien efter 1944. Här ges för första gången en väldokumenterad skildring baserad på olika myndigheters arkiv – med talrika citat och nothänvisningar – över en tid som varken på finländskt eller ryskt håll varit särskilt bekant.

Redan 1944 inrättades i biblioteksflygeln ett vilohem för anställda vid Budjonnyj-akademien för militär elektroteknik i Leningrad. I maj 1953 öppnades med stora festligheter parken för stadsborna som "Park för kultur och rekreation", med ett växande antal anläggningar och attraktioner för förnöje och folkliv.

Samtidigt förföll de gamla anläggningarna och parken blev allt mera vilddvuxen. I slutet av 1960-talet renoverades huvudbyggnaden till brannträdgård; den verkade här ända till 1986. Många projekt och utförda planer korsade varandra, men också de första ansatserna till vård av Monrepos som ett historiskt minnesmärke vaknade bland forskare i Sovjetunionen och lokalt historieintresserade i Viborg. Boken ger också en litteraturoversikt över forskningsläge och publikationer både i Sovjetunionen och Finland under årtiondenas lopp.

Från och med början av 1980-talet skedde ett förnyat kulturhistoriskt uppvaknande för de särskilda värden som låg begravda och delvis bortglömda på Monrepos. En talesman på hög nivå fick parken i den högt uppskattade akademikern och litteraturforskaren D.S. Lichatjov, som i olika sammanhang behandlade parkens äldre historia i sitt sammanhang med den ryska romantikens kulturformer. Samtidigt arbetade en grupp entusiaster i Viborg med att få parken omvandlad till ett musei- och skyddsområde under officiellt beskydd av högre kulturmyndigheter. Detta lyckades omsider i januari 1988, då Ryska federativa sovjetrepublikens ministerråd beslöt om inrättandet av ett "musei- och skyddsområde

för historia, arkitektur och natur" med namnet Park Monrepos.

Monrepos historia efter 1944 har varit en ständig kamp mot tiden och förfallet bland byggnadsbeståndet, mot byråkrati och penningbrist, högtflygande planer och realiteterna i den länge fattiga staden. Men väldokumenterade böcker som denna ger en ny och bättre historisk bakgrund till nuläget och nya förhoppningar inför framtiden.

Den andra nya boken om Monrepos 2010 har titeln **Almanach "Monrepo"** – "almanack" här i sin ryska betydelse som artikelsamling. Det är fråga om en vacker, förnämt färgtryckt volym i stort format på 200 sidor, tryckt med bidrag av en mängd lokala sponsorer och stöd av Leningrad-oblastens kulturmyndigheter. Också denna Almanach är redigerad av Michail Jefimov och Julija Mosjnik och innehåller bidrag på ryska av tretton författare, från olika länder. Vissa artiklar är översatta från Nationalbibliotekets utställningspublikation **Det europeiska Monrepos** (Helsingfors 2006) och från Eeva Ruoff's böcker om Monrepos, många är helt nyskrivna, av kända forskare i Ryssland och av de lokala historikerna i Viborg. Av de senare skriver Julija Mosjnik om tre skulpturer i nuvarande Monrepos – bland dem den gamla och den nya Väinämöinenstatyn och skulptören Gunnar Finnes stympade lejon från självständighetsmonumentet 1927. Michail Kostomolov skriver utförligt om Johannes Takanen och Viborg och Viktor Dmitriev – en av de verkliga förkämparna för bevarande av arkitektur- och kulturminnena i Viborg – om samlingen med arkitekturritningar från Monrepos, i dag i Museiverket. Helga Abakshina, känd entusiastisk guide för många svenskspråkiga besökare i Viborg, beskriver den långa kampen för upprättandet av Monrepos som officiellt erkänt kulturhistoriskt minnesmärke.

De nya böckerna om Monrepos ger än en gång anledning att reflektera över behovet av mångsidiga förbindelser med dagens Viborg, när det gäller studier i stadens historia – källmaterialet finns i dag på olika språk i minst två olika länder. I de två nya böckerna från 2010 har man gjort ett aktingsvärt försök att förmedla nya rön om Monrepos till en ryskspråkig publik – i gengäld vore många av bidragen också värda att förmedlas på svenska eller finska till läsare i vårt land. De ryska forskarnas aktivitet fortsätter på många plan, inom kort skall en kommenterad översättning till ryska av Ludwig Heinrichs stora beskrivande dikt från 1804, *Das Landgut Monrepos*, stå färdig. – I själva parken har den förra biblioteksflygeln fått ett skinande nytt plåttak, men byggnaden i sig är en allt sorgligare ruin. Den vackra huvudbyggnaden befinner sig sedan länge i ett stillastående tillstånd av obestämd renovering, kapitalnyj remont.

Rainer Knapas

RTL-TRAFO

RTLs dotter Zao Trafo med 200 damer lindar dagligen i Havisviken i Viborg.

Vill du veta mera? Ring Vova Ilivitzky i Helsingfors, telefon +358 40 900 2172

En herrgård utanför Wiborg

Hans Andersin, Jan Simberg: Niemenlauta, en central knut i ett släkt nät. Berättelser om en östfinsländsk släkt och de människor den samlade omkring sig. 288 sidor och en DVD-skiva. Utgiven av författarna, Helsingfors 2010. Pris 40 €, säljes av Jan Simberg.

Niemenlauta gård låg i tiden i Säckijärvi socken på en 1,5 km lång udde som i nord-sydlig riktning sticker ut i Viborgska viken väster om Trångsund. Avståndet till Viborg är 23 km, längs vintervägen över isen 16 km och till Säckijärvi kyrkby 16 km. Sommaren 2010 gav Hans Andersin och Jan Simberg ut en bok om Niemenlauta, en bred och mångskiftande krönika om gården och dess människor.

Hans Andersin var född på Niemenlauta. I flera tidigare genealogiska artiklar och släktböcker har han berättat om släkten Andersin och om gården i Säckijärvi. I den nya boken om Niemenlauta har konstnären Hugo Simberg en central roll. Den andra författaren, Jan Simberg, är sonson till konstnären, har vuxit upp omgiven av Hugo Simbergs konst och förvaltar ett omfattande kartotek över hans verk.

Den nya boken framstår som ett samlingsverk som vidgar och fördjupar tidigare publicerat material om Niemenlauta. Den är uppbyggd kring tre huvudteman: En beskrivning av gården, dess historia och ägare, en konsthistorisk vandring i Hugo Simbergs fotspår på Niemenlauta och en bred släktkrönika uppbyggd kring berättelser och personskildringar samt utredningar av släkter som på ett eller annat sätt varit knutna till gården i egenskap av ägare eller återkommande sommargäster. Ledmotivet i de olika delarna av boken är dock ständigt Niemenlauta. Boken är rikt illustrerad med gamla och nyare fotografier av människor, landskap och byggnader och bilderna kommer ofta från gamla familjealbum. En mängd färgreproduktioner av Hugo Simbergs arbeten ingår också och ger boken en fin särprägel. Verketets fem delar eller avsnitt kompletteras av en medföljande DVD-skiva med utförliga släkttabeller över släkterna Harthin, Andersin och Simberg.

Under spitalen och skolmästaren i Wiborg

Bokens första del har titeln Niemenlauta genom tiderna och beskriver gårdens historia med början i "ett i förhistoriens dunkel höljt fiske- och jordbruksområde" och slutar med en skildring av Niemenlautas öde under och efter kriget. Platsen Niemenlauta nämns i fogderäkenskaperna redan 1543 som ett nötslag, ett skattebegrepp som omfattade Iivanala by och dess grannbyar både i Viborgs och i Säckijärvi socknar. År 1557 nämns "Niemi-lauta godz" som prebende under spitalen i Viborg och består som prebendegods fram till början av 1700-talet då hela socknen och sannolikt även gården ödeläggs under stora nordiska kriget. Gårdens utveckling beskrivs i ljuset av de beskattnings-

Midsommar på Niemenlauta 1902. Simbergar och Andersiner. Fr.v. stående Lilli S., Wolter S., Ersnt A., Erna S., Elsa S., Johannes A., Julius S., Ellen A., Einar S. Sittande fr.v. Alexander S., Lisa A., Mathilda A. (f.S.) Matilda A., Karin A., Inge S., Maigo S., Laine S. Niclas Eduard S., Elma S., Hanna A., Wiktorina S., Blenda S., Ellen von Shoultz. Vid bordet Leo A. och Guido S. Foto: Hugo Simberg.

system som var rådande i Sverige sedan 1200-talet.

I den första delen redovisas även mera ingående för några av gårdens ägare under olika tider. Efter grundandet av Viborgs slott och då kyrkan senare etablerat sig i Viborg med två kloster kom området kring Viborg, inklusive Niemenlauta under klostrens, kyrkans eller konungamaktens valde. Ca 1635 antecknas Niemenlauta prebendegods som kommande "under Wijb: Scholan" och dess lärare M. Hendrich. År 1642 är Niemenlauta fortfarande "under Wijborgs skolmästaren" men bär beteckningen "öde". År 1655 antecknas Niemenlauta som uthyr till kapten Nils Planting Loberg, hemma från Stockholm och kommenderad till Viborg 1651. Kring 1666 ges Niemenlauta som prebende åt regementskrivaren, sedermera tullinspektorn Otto Botolphsson som också var en av Siikaniemi kyrkas föreståndare och som dog i Viborg 1676. Bland senare innehavare kan nämnas Jürgen Naht som övertog Niemenlauta 1716. Han var av tyskt ursprung och hade flyttat från Nyen till Viborg då Nyen förstördes av Peter I. Jürgen Naht var handelsman och stadsälste i Viborg 1722, dog där 1741 och begravs i klosterkyrkan. Niemenlauta övertogs samma år av handelsmannen i Viborg Carl Gustav Boisman, son till stadsälsten och rådmannen i Viborg Reinhold Johan Boisman som levde åren 1678–1738.

Andersinar och Simbergar

En intressant detalj i sammanhanget är att Reinhold Johan Boismans smäktning Gertrud Elisabeth Cornelia (född

Vita Villan 1912. Foto: Signe Brander.

1673) var gift med kronofogden Erik Andersin (1668–1740), en förfader till Emil Andersin som köpte Niemenlauta 1882. Då hade gården sedan 1811 innehaft av Lorentz Gottlieb Harthin (1777–1835) och efter 1846 av dennes brorsdotter Henrietta Otiliana Harthin, född 1816. Hon var gift med Märten Naeslindh, son till en handelsman och rådmän i Borgå. Under den Naeslindhska eran 1835–1882 utvecklades Niemenlauta till en herrgård av anseende mått.

Otiliana Naeslindhs systerdotter Ebba Widenius gifte sig sedermera med överste Niclas Eduard Simberg i hans andra äktenskap och familjen kom att tillbringa somrarna på Niemenlauta. Deras dotter Mathilda Helena Simberg (1871–1953) var gift med Niemenlautas nya ägare Emil Andersin, medan hennes halvbror Carl Simberg (1851–1917) hade ingått äktenskap med Emil Andersins äldre syster Karolina Helena Sofia Andersin (1853–1893). Genom de ganska komplicerade släktskapsförhållandena kom släkterna Simberg och Andersin att bilda ett släktnätverk som präglade gårdens återstående historia. Emil Andersins son, diplomingenjören Leo Andersin (1898–1975) övertog sedermera skötseln av gården. Bokens första del avslutas med utförliga noter och en litteraturlista.

Hugo Simberg på Niemenlauta

Den andra delen kallas Med kamera och pensel i Hugo Simbergs fotspår. Hugo Simberg var son till Niclas Eduard Simberg och motiven i en stor del av konstnärens teckningar och målningar är tagna från Niemenlauta där

han tillbringade somrarna och hade en ateljé. I boken görs en vandring bland människor och miljöer, bryggor och byggnader på gården. Många färgbilder av målningarna och gamla fotografier där tavlornas motiv känns igen beledsagar vandringen. En del av bilderna är tagna av Hugo Simberg själv. Helheten av text och bilder gör den här delen till en intressant och inspirerande konsthistorisk studie där tavlornas och teckningarnas motiv bidrar till att hålla minnet av Niemenlauta levande. Hugo Simbergs arbeten, i synnerhet många fina porträtt, förekommer i också i andra delar av boken där de berikar av personhistoriska skildringarna. Boken gavs ut på Hugo Simbergs födelsedag, den 24 juni 2010.

En kort biografi över Hugo Simberg ingår i den tredje och mest omfattande delen som har titeln Minnesvärda personligheter. Här träder människorna på Niemenlauta fram i levnadsteckningar och släkthistoriska skildringar, nedtecknade av anhöriga och ättlingar eller hämtade ur andra källor. Det är fråga om ett stort galleri av personer som gett färg åt vardagen på Niemenlauta, inte bara folk ur ägarfamiljerna utan också en del av de talrika sommargästerna i de många villor som uppförts på Niemenlautaudden. Därtill beskrivs framträdande och minnesvärda personligheter bland arbetarfamiljerna och tjänstefolket på gården.

Bland de minnesvärda personligheterna presenteras inledningsvis bröderna Lorentz Gottlieb Harthin och Johan Anton Harthin, ursprungligen handelsmän från Stockholm som i början av 1800-talet flyttade från S:t Petersburg till Viborg. Den yngre brodern var gift med Carolina Nord-

steen (1789–1872) och efter mannens död gifte hon om sig med den äldre brodern Lorentz Gottlieb. Carolina hade barn i bägge äktenskapen och Johan Anton kan sägas ha gett upphov till Simbergarna på Niemenlauta medan Lorentz Gottlieb gav upphov till Andersinerna. I boken ingår bl.a. ett par mycket gamla fotografier från Niemenlauta tagna kring år 1860 som avbildar familjen Harthin och Carolina Harthin.

Postförvaltaren i Viborg, överste Niclas Simberg

I den här delen av boken berättas också utförligare om Hugo Simbergs far, postförvaltaren i Viborg, överste Niclas Eduard Simberg, född i Viborg 1822 som son till hovrådet Peter Adam Simberg och Catharina Elisabeth Tawast. Efter avslutad skolgång i Kretsskolan i Viborg inträdde Niclas Simberg 1839 som volontär vid 11:e Finländska liniebataljonen. Han deltog i Krimkriget som löjtnant och försvarare av Finlands kuster och flyttade med sin familj till Fredrikshamn. Hustrun Helena Sofia dog 1866 och 1870 gifte han om sig med Ebba Mathilda Widenius. År 1881 tillträdde Niclas Simberg tjänsten som postförvaltare i Viborg och familjen flyttade till det Thesleffska huset vid Salutorget. Han blev samtidigt befördrad till överste. Han kom att vistas varje sommar på Niemenlauta och blev där en dominerande figur. Han avled i Viborg i augusti 1915 i sviterna efter en olycks-händelse på Niemenlauta då hästen som drog hans vagn började skena. Av barnen i de bägge äktenskapen nådde tolv vuxen ålder och nio av dem presenteras närmare i boken.

Verkliga Statsrådet Fredrik Alexander Andersin

Sofia Johanna Harthin var halvsyster till Henrietta Otiliana Harthin, gift Naeslindh och ägare av Niemenlauta. Sofia Harthin drog genom sitt giftermål 1852 officeren och gentlemannen Fredrik Alexander Andersin till gården. Han var född i Taipalsaari 1824 och den femte i ett led Andersinar som börjat med kronofogden i Norra Karelsens fogderi Erich Andersin, född Andersson ca 1667. Efter en militär karriär i Ryssland blev Fredrik Alexander Andersin förflyttad till Finland 1860 och blev 1872 befördrad till Verkligt Statsråd med anställning som Postdirektör vid Finlands Postverk där han gjorde stora insatser för vårt lands postväsende. Han beviljades avsked 1887 och drog sig tillbaka till Niemenlauta där han dog 1889. Han blev begravd på Säckijärvi gamla begravningsplats.

Levnadsteckningar av Fredrik Alexander Andersins och Sofia Harthins många barn ingår också i boken. Hos Andersinerna liksom hos Simbergarna har både matematiska, tekniska och musikaliska ädros gjort sig gällande. Nästälsta sonen Emil Alexander Andersin utbildades till agronom, övertog förvaltningen av Niemenlauta och köpte gården 1882 av sin moster. År 1891 gifte han sig i Viborg med Mathilda Helena Simberg. Han dog år 1900 då sonen Leo endast var något över ett år. Den faderlösa Leo Andersin upptogs i överste Niclas Simbergs hem i Viborg. Leo Andersin utbildades till diplomingenjör, men hans förankring i Niemenlauta resulterade i att han efter några år inom industrin gav sig helt åt gårdens jordbruk och skogsbruk och senare blev gårdens sista ägare.

Sommargäster och arbetarfamiljer

Utom ägarfamiljernas närmaste släkter presenteras i Niemenlautaboken också några andra familjer, bland

Familjen Harthin samlad på trappan till Niemenlauta huvudbyggnad ca 1860. Fr.v. nedre raden: Carolina Giers, Edvard von Schoultz, Alexandra von Schoultz, Carolina Harthin, Charlotta Widenius, Sofie Andersin. Fr.v. övre raden: Emmy von Schoultz, Hanna von Schoultz, Gustav Bergh, Mathilda Simberg och Gustav Harthin.

dem familjen Gadd, vars medlemmar var ständiga sommargäster på Niemenlauta där de hyrde in sig i olika villor. På grund av sin långvariga vänskap med de övriga familjerna på Niemenlauta blev Gadds en självklar och integrerad del av sommarfirandet. Stadsläkaren i Viborg Karl Magnus Gadd presenteras närmare i boken. Då Leo Andersin gifte sig med Astrid Hedman anslöts dessutom helt nya släktnät till Niemenlauta. Hovings, Hedmans, Estlanders och andra nykomlingar på 1930-talet behandlas i ett eget kapitel i boken.

Även medlemmar av arbetarfamiljer på Niemenlauta får sina egna kapitel, bl.a. presenteras ett utdrag, Eino-Antti, ur skriftställaren Guido Simbergs (1887–1971) kåserisamling Original som utgavs 1954. Eino-Antti Seppä från utgården Niskapohja under Niemenlauta tjänstgjorde en tid som Hugo Simbergs betjänt och Hugo Simbergs glada porträtt av Eino-Antti, Söndagsstass, finns även återgivet i boken. Den här delen avslutas med utdrag ur gästboken där man kan finna namnen på många kända wiborgare.

Händelser, berättelser och anekdoter

Del IV har den talande rubriken Berättelser, anekdoter och händelser. I den föregående delen träder människorna fram, här är det minnena av Niemenlauta som återges, t.ex. barndomsminnen av gården, minnen av naturen, minnen av olika båtar och minnen av jul- och påskfirande mm. Texterna härstammar från olika tidningsartiklar eller utgår från nedtecknade per-

sonliga minnen av Niemenlautabor, bl.a. Hans Andersin och hans far Leo Andersin, Guido Simberg, Håkan Simberg m.fl. Ett speciellt inslag som rör sig utanför Niemenlautasfären är Margit Andersins (1883–1969) berättelser från Indien där hon verkade som missionär i 30 år under perioden 1907–1938.

Det bitterljuva återseendet

Del V kallas Slutet på sagan och berättar om de sista stunderna 1940 och livet i vinterkrigets skugga på Niemenlauta. Gården gick förlorad två gånger, först genom vinterkriget och sedan genom fortsättningskriget. Ingendera gången intogs gården av fienden trots att frontlinjen gick nära intill. Händelserna under krigsåren beskrivs bl.a. genom utdrag ur brev och andra vittnesbörd. ”Den 5 september 1944 kom eld-upphör och den 15 september 1944 började våra trupper dra sig tillbaka till 1940-års gräns, utan att Niemenlauta blivit erövrat”.

Hans Andersin berättar också i ord och bild om det bitterljuva återseendet år 1969 då han och hans bröder fick tillfälle att under några timmar besöka Niemenlauta. Gårdens mark utnyttjades då som fritidsområde med inkvartering för personalen på Viborgs apparatfabrik. Men redan 1994 hade Hasse Andersin byggt en stuga, ”Villa Andersin” på Niemenlauta. Apparatfabrikens utrymmen byggdes sedermera om till ett semesterhotell. Villa Andersin överläts år 2007 till hotellet ”Pensionat Energia”, men hade ändå under åren hunnit ta emot en mängd

minnesvärda besök av familjen och släkten och dessutom besökts av olika grupper.

Släktutredningar på DVD som bilaga

Även en DVD-skiva ingår i boken och omfattar delarna VI och VII. Del VI erbjuder intressant läsning för den genealogiskt intresserade med grundliga utredningar av släkterna Harthin, Andersin (avkomlingar till Fredrik Alexander Andersin) och Simberg (avkomlingar till Niclas Eduard Simberg). Del VII består av ett personregister till släkttabellerna samt en förteckning över bokens illustrationer. Personregistret till delarna I–V ingår däremot i slutet av boken.

Boken om Niemenlauta blev ett av Hans Andersins sista kraftprov. Den har givetvis ett speciellt intresse för medlemmar av de familjer och släkter som beskrivs, men också för andra är det en njutbar bok att läsa och bläddra i. Bland andra gamla wiborgare och deras ättlingar finns det ju också många nostalgiskt sinnade och släkthistoriskt intresserade personer som kan ha nöje av boken. Den sammanfattar på ett fint sätt det som blir bestående då allt av historiskt och timligt värde har gått förlorat – minnena.

Lars-Einar Floman

Travesti på Robert Stigells brons ”De skeppsbrutna”. Statyn avtäcktes på Observatoriebacken i Helsingfors 1898. Här uppställd på stranden av sundet vid Niemenlauta i ”flesh and blood” av Johannes Andersin, Karin Andersin, Hugo Simberg, Mathilda Simberg, Guido Simberg, Blenda Simberg och Elma Simberg.

Dollargrinens minnesutställning

Hans Andersin

Ett litet stycke längs vägen till S:t Petersburg finns en supermodern byggnad i glas och betong som inhyser Viborgs automobilmuseum. Här finner man de bilar som använts av Breznev inpyrd av cigarrdoft, Boris Jeltsins fina Mercedes och andra ryska potentaters fordon, men också monster som ägts av Elvis Presley, Marilyn Monroe och andra världsstjärnor. Men låt bilderna tala, eller ännu bättre, besök museet vid nästa besök i Viborg.

Strax före pressläggning:

Enligt ett reportage i tidningen Karjala den 7 oktober 2010 har bilmuseet varit stängt hela sommaren och byggnaden står nu tom. Orsaken uppges vara ekonomiska svårigheter.

Nikita Chrusjtjovs pansarförstärkta salongsvagn.

Några flotta monster från 1930-talet.

Leonid Brezjnevs fästning med cigarrdoft.

Dollargrinens tidevarv.

Ett av Marilyn Monroes sexåk.

Bland isvoschikar och honoratiores i Jac. Ahrenbergs Wiborg

Julia Tidigs

Även om han är rätt så bortglömd idag, var Jac. [Johan Jacob] Ahrenberg (1847–1914) under sin levnad en av de mest lästa svenskspråkiga författarna i Finland. Till yrket arkitekt, hann han under 1880- och 1890-talen publicera flera romaner och berättelsesamlingar. Efter sekelskiftet övergick han till att skriva memoarer under rubriken *Människor som jag känt*, och det är främst som memoarförfattare han är ihågkommen idag. Ahrenberg var född och uppvuxen i Wiborg, och de flesta av hans böcker handlar om Wiborg eller östra Finland.

I ett brev till ingen mindre än Georg Brandes, den danske litteraturkritikern, talar Ahrenberg om ”denna näst Konstantinopel Europas mest polyglotta stad” Wiborg. Ahrenbergs intresse för Wiborg är å ena sidan en del av hans mera omfattande intresse för östra Finland. Å andra sidan innebär Wiborg ett annat slags, specifikt Karelen. Ett viktigt kännetecken är stadens flerspråkighet, och i denna artikel lägger jag fokus på hur Ahrenberg diskuterar och hanterar flerspråkigheten i sin barndoms stad.

Kejsaren kommer!

Första gången Ahrenberg behandlar Wiborg skönlitterärt i bokform är i den lilla skissen ”Kejsaren kommer” ur sviten ”Från pojkkåren” i *Hemma* (1887). Även om ”Från pojkkåren” signalerar att tidpunkten är 1850-talet, då Ahrenberg var barn, är kejsaren i fråga inte Alexander II utan Nikolaj I, som besökte Wiborg 1830. Den dåvarande borgmästaren Buchman respektive rådmannen Zinke nämns vid namn i berättelsen.

Vid tsarens besök råder feststämning, och den tillbakablickande berättaren skildrar, ur ett pojkperspektiv, både entusiasmen inför besöket och det antiklimax det innebär – han får inte se en skymt av imperiets härskare. På den skönlitterära rundvandringen genom staden kommer flera språk läsaren till mötes. Ryskan gör sin närvaro påmind texten igenom: i Wiborg heter hyrkuskarna förstas ”isvoschikar”, man tar sig en sup – en ”tankställare” – i en ”kurenja (hökarbod)” och de besvikna pojkkarna spottar dessutom i ”ploschkorna” (mareschallerna).

Nere vid kalitkan, (stadsporten) hade rådmannen och bagaren

Jac. Ahrenberg

Zinke, som också var stadsarkitekt, byggt upp en triumfport, i mitt tycke värd alla jordens mäktige segervinnare. Den var hopkommen af bakor och granriskransar och tog sig särdeles prydlig ut med sina kolonner å la "sittna-bröd", sina ornamentar å la "strislar" och sin krokant-artade afslutning. Så såg det ut i staden.

Anmärkningsvärt i ”Kejsaren kommer” är att alla tre repliker i texten är på tyska. Borgmästaren Buchman, även benämnd ”Senatus populusque

Wiburgensis”, manar nervöst på wiborgarna med ”Seien Sie nur ruhig und vergessen Sie nicht das Hurra!” Och när Buchman blir förgrymmad på en häst utbrister han ”Ach du verfluchter Hund”. Ingen av dessa repliker översätts. Ambitiösare i sina översättningsmetoder är Ahrenberg däremot då det gäller finska. Den vane folklivsskildraren använder sig här av fotnoter:

Hvilken brokig tafla. Den Wiborgska jungfru staten i "lyhveet vaat-teet" (), puffärmar och röd kofta. Jäskis gummorna i hvit "huntu" Joutsenobor i sin bruna långrock, lafka-ryssar i röd skjorta utanpå pantalonerna, beskedliga borgarfruar i "katsaveika" (***) och salopp med "håken" på hufvudet. [...]*

*) Lyhveet vaatteen s. k. den här ofvan i I skärgården beskrifna Wiborgska folkdräkten.

**) Stoppadt ytterplagg.

Trots att ryskan och tyskan redan befolkar texten är det först när folkspråket i östra Finland, den karelska finskan, dyker upp som adjektivet ”brokig” används. ”Brokig” är ett återkommande adjektiv för Wiborg i feststämning hos Ahrenberg.

I ”Kejsaren kommer” kan ingen bortse från ryskans, tyskans och finskans närvaro i staden. Men det flerspråkiga Wiborg i ”Kejsaren kommer” var ingen nyhet för Ahrenbergs läsare i Finland. Som Marika Tandefelt påpekar i boken *Wiborgs fyra språk under sju sekler*: ”Flerspråkigheten, också språkblandningen, var förmodligen redan tidigt stadens varumärke.” Förutom de fyra språken fanns det också cirka hundra jiddischtalare och franska var en naturlig del av de högre klassernas liv, precis som i Ryssland.

”Gammal-Wiborgskan”, detta ryktbara språk

Redan 1878 hade Ahrenberg visat sig som en kännare av Wiborg i tidningspressen, med artikelserien ”Skildringar från Östra Finland” i Helsingfors Dagblad. Wiborg, och särskilt wiborgarnas språk, ägnas här stor uppmärksamhet, bl.a. under rubriken ”Språkforskning”. Ahrenberg kallar visserligen wiborgarnas språk ”komiskt” och deklamerar till staden:

Men ett godt löje förtjenar din grammatik, ditt kuriösa språk, dina förvända ordbildningar, hopsamlade kring hela den finska vikens och Östersjöns stränder, din hundra års fysionomi midt inne i en nyvaken och hufvudyr tid. Har det löjet haft den verkan att någon värdigare penna än min börjar att samla de spridda dragen af ditt borgerliga lif och åt minnet bevara denna Gammal-Wiborgska, som nu håller på att räknas till det förgångna, så ha dessa rader uträttat mer än nog.

Komiken och löjet hos artikelskribenten är dock godhjärtat, han räknar tydligen i sig själv bland dessa wiborgare, oavsett om de talar komiskt eller inte: ”vi Wiborgare”, skriver han. Minnet av denna ”Gammal-Wiborgska” förtjänar att bevaras inför framtiden. För att rätt kunna göra reda för wiborgskan behöver man dessutom göra sig av med vissa fördomar:

Och nu, må vi frigöra oss från alla grammatikaliska fördomar, från etymologiens och syntaxens inkrånglade regler! Endast på så vis skola vi kunna studera det nu mera i det närmaste utdöda språk, som under namn af Wiborgska vunnit en viss ryktbarhet till och med långt utom vårt fäderneslands gränser.

Efter denna något skämtsamma appell övergår Ahrenberg till att upplysa läsaren om att ”Gammal-Wiborgskan” sönderfaller i tre dialekter: ”Fredrikshamnss-, Sordavala- och Wiborgs dialekten”. Konceptet Wiborgskan omfattar alltså städerna i Wiborgska governmentet, men också landsmål tas upp. Fredrikshamnssboken är enligt artikeln mest påverkad av tyska, Kexholmssboken av ryska medan wiborgaren ”opartiskt blandade ihop alla de fyra rivaliserande språken”. Exempel på de olika varianterna av ”Gammal-Wiborgska” tillhandahålls flitigt. ”Det vanligast förekommande idiomet var”, enligt Ahrenberg, ”det, der svenskan uppblandades med direkta ordgranna översättningar från finskan och stundom från tyskan. Dit höra yttranden, sådana som: ’ursäktat att ja ä så ryö men ja ha vari me bryöna i ungen’, eller ’min yöga ä så ryö i kanterna å släpper vatten’.”

Tandefelt lyfter fram ett slags ”antipurism” hos wiborgarna som uppmuntrade ”aktiv flerspråkighet” och tendensen till språkblandning kan ha varit ännu starkare på den bortre sidan av sekelskiftet 1900, dvs. den tid Ahrenberg behandlar. Som Tandefelt också tar upp ansågs inte ”blandspråket” vara något skamligt även om man tog vara på dess möjligheter till skämt – vilket är precis det som Ahrenberg gör i artikelserien.

Visst gör sig artikelskribenten Ahrenberg lustig över wiborgarna och kallar dem ”språkfördervare”. Exemplet på wiborgska är till stor del ämnade att få läsaren att skratta. Men skrattet är inte illvilligt. Och stadens hantverkare, som ”rörde [...] sig ledigt på de fyra”, som det kallades, dvs. talade de fyra språken tyska, finska svenska, ryska” anser skribenten vara ”kunnigt, bildadt präktigt folk [...] öfver all jemförelse med många af våra moderna handverkare”.

Det historiska perspektivet, gemensamt för artikelserien och ”Kejsaren kommer”, skapar dock en spänning mellan det flerspråkiga Wiborg och nuet, ”en nyvaken och hufvudyr tid”. Sekelskiftet 1900 har beskrivits som en glansperiod för Wiborgs-svenskan, dels därför att språkpurismen ännu inte vuxit sig så stark, dels för att svenskan ännu var högst närvarande i staden. Att Ahrenberg så tidigt som 1878 talar om wiborgska som detta nu mera ”i det närmaste utdöda” och ”från jorden utplånade” språk är förstas inget bevis mot att så var fallet, men den språkliga mångfalden anses hur som helst ha minskat. I Jac. Ahrenberg och östra Finland (1943) menar Erik Ekelund: ”En stor del av Jac. Ahrenbergs novellistik är ett uttryck för periodens strävan att i dikt, i ett ordens museum, bevara allt det gamla och forna, det brokiga och färgrika, som gick förlorat där den nya tiden drog fram, obönhörligt.” Till detta brokiga och färgrika hör onekligen wiborgskan, som i högsta grad stimulerar Ahrenbergs etnografiska intresse, även i journalistiken.

Wiborgaren utan modersmål

Den lilla novellen ”Utan modersmål” ur *Österut* (1890) ger dock en annorlunda bild av den flerspråkiga wiborgarens belägenhet. I novellen träffar berättaren på en gammal skolkamrat som beskrivs på följande vis:

Fritz, den löjligen pojken, polyglotten, en bland de många af kamraterna i skolan och gymnasiet, på hvilken major Hartins odödliga yttrande: "Jag kunna alla språk, tolko jag inte kunna dem tala", kunde tillämpas. Fritz var nämligen en produkt af en under århundraden förgångnen olämplig croisering, en korsning, som sprängt alt typiskt, alt karaktäristiskt, splittrat alla anlag, alla ansatser. Tyskt, polskt, svenskt, finskt och ryskt blod hade blandats i hans ådror. Detta täljde redan hans namn. Endast vid gränsmarkerna till de gamla kulturländerna och de stora världsriken träffar man på sådana från olika språk lånade namn. Likasom detta namn, var hans språk hopplöskadt från de idiom, som talas kring Östersjöns och Finska vikens stränder. Han var en af de sista representanterne för den jargon, som under namn af wiborgsk svenska varit ryktbar i hela vårt land.

Större delen av novellen utgörs av Fritz redogörelse för sin ömkliga språkliga belägenhet, refererad av berättaren. Redan i den inledande beskrivningen av denna flerspråkiga wiborgare paras benämningarna ”polyglott” och ”löjligen” ihop och berättaren är noga med att betona att inte bara språk utan också blod blandas i denna person. Redan inledningsvis kopplas alltså flerspråkighet och modersmål samman med ras.

Några sidor in i novellen ges en närmare beskrivning av Fritz språkliga bakgrund:

Redan som barn hade Fritz af en elak fått de tre wiborgska språken, finska, tyska och ryska, som fadder-gåfva; och för att öka bordan af denna kunskap fick han senare lära sig svenska. När han var 10 å 12 år, fullkomnades den babyloniska förbistringen med en fransk bonne. Oredan i hans hjärna var nu grundlig och blef utan ordentliga grammatikaliska studier (den tiden lästes nästan endast latinsk syntax) är för år värre. Behovet af nya ord växte nämligen till, ju mera han utvecklades, och dem tog han där det bäst passade honom i den etymologiska vildmark, han hade att förfoga öf-

Frigör kapital

BoFlex är ett lån, som öppnar möjligheten att frigöra kapital som tidigare var bundet till bostaden. Du får pengarna på konto och kan använda dem till vad du vill. Sparräntan på kontot är lika stor som låneräntan. Ring 0200 5000 (lna/msa) mån–fre 8–20.

Gör det möjligt

ver, och då han, som förlorat sina föräldrar, för det mesta vistades hos anförvänter i Wiborg, var denna vildmark stor nog.

Flerspråkighet som börda och hinder i livet är kontentan av denna beskrivning, och att Fritz är "en af de sista representanterna" för detta slags flerspråkighet tycks inte trösta berättaren. Istället för att beskrivas i positiva termer – individen har från början lärt sig flera språk och blivit flerspråkig – beskrivs (den wiborgska) flerspråkigheten negativt; den gör att individen saknar ett modersmål.

Men inte ens "Utan modersmål", en text om farorna med flerspråkighet och språkblandning, är fullständigt enspråkig. Ahrenberg strör in främmande ord inte bara i Fritz tal utan också hos berättaren. Fritz ansikte lys- ser av "tempi passati", som barn spe- lade de "bafka och linna" och Lessing och Körner "stodo al pari". Uttrycken från "västerländska kulturspråk" som franska och italienska är medel för författaren att demonstrera sin bild- ning och världsvana, samt tilltala en bildad publik med. Översättning före- kommer i novellen bara av ryska ord, som "kuschak (bälte) och furaschka (mössa)".

Wiborg, ett flerspråkigt hem

I Hihuliter (1889), en roman som till största delen utspelar sig i en karelsk by, finns en gnistrande Wiborgsskild- ring. Ägaren av "Tobias Pullisen kauppuudi" reser in till staden för att tävla med sin häst i travtävlingarna. I Wiborg var det "mera lif och vimmel än vanligt". Särskilt bråttom var det vid travbanan:

Rundtomkring det hela stimmade en rörlig hop barischnikar, isvoschikar, amatörer, hästskojar, tidnings- reporters och en massa pojkar, icke de minst ifriga vid denna sportfest. Språkförbistringen var storartad. Ryska, tyska, finska, svenska och tatariska talades om hvarannat, alla flytande orätt, men man förstod hvarandra så obegripligt bra ändå. De olika springarnes forna bedrifter utlades, deras nuvarande "chancer" diskuterades ifrigt, svor- domar på olika tungomål, gnäg- ningar och ofjud af tusen slag fylde luften så man kunde tro sig med ens förflyttad bland helt andra männis- kor än lugna, säffiga finnar – men så var man ju också i Wiborg och det är likväl ännu idag någonting annat än det öfriga Finland.

Förtjusningen över Wiborg går det inte att ta miste på. "Språkförbistrin- gen var storartad", men är samtidigt ingen förbistring eftersom "man förstod hvarandra så obegripligt bra ändå". Det må vara ett "modernt Babel", men man har åtminstone roligt här, kommunikationen fungerar och livet leker. Wiborg är något annat än resten av Finland, och man frestas att dra slutsatsen att något annat implicer- ar "något mer". Språkblandningen är en viktig del av varför Wiborg sjuder av liv, den gör Wiborg unikt. Och Ah- renbergs texter bebos, liksom Wiborg, av flera språk.

Wiborg skiljer sig alltså från resten av Finland, men de urbana wi- borgarna (som har olika bakgrund och långt ifrån alltid är "finländare") skiljer sig också från dem som bor på landsbygden. Denna skillnad mellan finstaltalande bönder och kosmopo- litiska wiborgare lyfts fram i berättelsen "Skallgången" ur sviten "Från pojkkåren" i Österut. Här berättas om sällskapet som möts för en skallgång efter en varg:

Alla stadens honoratiorens från Wi- borg voro med. Där taltes tyska, finska och ryska samt svenska af en och annan "Finländare"; de andra voro nämligen "Wiborgare", som, när de reste till "Fredrikshamn- sidan", talte om att "wir haben eine Reise nach Finnland gemacht".

Wiborgare – invånare i en stad i stor- furstendömet Finland – förklaras här anse sig som allt annat än finländare. Skillnaden mellan dessa wiborgare

och finländare markeras med hjälp av flerspråkighet i texten; den ena kate- gorin benämns på den andras språk, och vice versa: "Finländare" på tyska, "Wiborgare" på svenska. För wibor- gare, tycks det i "Skallgången", är Finland inte hemma – de är ju hemma i staden men inte finländare. Språk och territorium länkas tydligt samman, liksom i alla Ahrenbergs Wiborgs- texter, och närvaron av "främmande människor" som hör hemma i Fin- land, markeras språkligt. Wiborg fö- refaller vara ett speciellt gränsmarks- territorium.

I en introduktion till Ahrenbergs postumt utgivna Från Östra Finland (1919) påstår Bertel Appelberg att det på grund av stadens språkförbistring "krävdes [...] mer än vanliga förut- sättningar, för att ur denna kosmopo- litiska miljö en hel personlighet skulle kunna uppväxa." I de flesta av Ahren- bergs Wiborgstexter är Wiborg dock ett flerspråkigt hem.

Kontrasten mellan bemärkta wi- borgare och de tjänande klasserna ska- pas också med inslag av främmande språk i Ahrenbergs texter – även om benämningen "främmande" ter sig särskilt otillfredsställande i det här sammanhanget. Liksom i "Kejsaren kommer" är berättelsens få repliker inte svenska utan tyska. Skallfogden skriker "schweig still!" och borgmä- staren säger: "das ist doch eine ganz traurige Geschichte". Men tyskan finns också hos berättaren. Att borg- mästaren håller ett "Gespräch" mar- kerar visserligen med citattecken och därmed står det utan större förklarings- ar klart att borgmästaren talar tyska. Allt detta sker i sin tur på "pappas hof (den tiden kallades alla egendomar för hof)". Men i slutet av berättelsen kom- mer plötsligt finskan in, då tjänarin- nan Kristin kommer in och säger "helt tvärt": "– Mor ber hälsa och säga; nyt susi vei koko lehmän". Finskan är för- sedd med en not där en märkbart min- dre slagkraftig översättning tillhan- dahålls: "Nu för vargen af med hela kon". Liksom "Kejsaren kommer" är "Skallgången" vad Ekelund benämner en tidstypisk humoresk.

Skillnaderna mellan högt och lågt, mellan kosmopolitiskt och folkligt som etableras med finska och tyska i "Skallgången", går förenklat sett igen i resten av Ahrenbergs skildringar från östra Finland. Det vanligaste språket förutom svenskan i skildringarna av den karelska landsbygden är finska, även om ryska och rysksvenska hy- brider också förekommer. Gällande Wiborg är situationen annorlunda. I "Skildringar från östra Finland" lyfter Ahrenberg fram det berömda talesättet att en äkta wiborgare "går på alla fyra" – "Ein echter Wiburger geht auf allen Vieren" – det vill säga använder alla fyra av stadens språk. Detta stämmer i de flesta av Wiborgstexterna. Ryska ord förekommer, transkriberade och med en stavning som påminner om tyska. Tyska finns ofta i hela repliker och finska finns också med. Gång på gång etableras, delvis genom flerspråk- ighet, Wiborg som ett långt ifrån "rent" svenskt territorium.

Språkskatter, klangjuveler

I Människor som jag känt berättar Jac. Ahrenberg om familjens resa till Söderköping 1856, då han var nio år gammal:

Resan företogs av hälso- och språk- ligen skäl [...] alla barnen talade den mindre prydliga Wiborgska svenskan, som för kära far, väst- finne och Åbo-bo, lifvet igenom var och blef ett outröttligt ämne för skämt och drift. [...] på Östergyl- lens feta slätter skulle vi lära oss, som far sade, "lingua Ostrogot- tiae", hvilket senare till min förvä- ning befanns vara svenska. Båda ändamålen vunnos, vi kommo hem friska och talade en lång tid bortåt en bättre svenska än öfriga Wiborg- ska medborgare, ja de yngsta t.o.m. "bröto på svenska", ett yttrande som (i förbigående sagdt) hvarje medveten svensk finner oförskämdt löjligt; man bryter ej på riksspråk, man bryter på landsmål.

I en annan essä i Människor som jag

känt säger Ahrenberg sig komma "ur ett hem, där man, medan barn- nen voro små, talade lika mycket finska som svenska".

Ahrenbergs wiborgska ur- sprung har angetts som en för- klaring till hans litterära språk av litteraturkritiker och forskare. Ekelund förknippar omedelbart Ahrenbergs otillräckliga språk med det wiborgska ursprunget: "Som så många kritiker anmärkte lärde Ahrenberg sig aldrig att skriva en korrekt svenska. Hans språk bär ofta spår av den Wiborgska "roth-wählskan".

När Hugo Bergröth 1917 de- finierade den korrekta finlandssvenskan i Finlandssvenska. Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift gjorde han det gentemot annan slags svenska i Finland, däribland "Wiborgssvenskan, starkt påver- kad av finskan, tyskan och ryskan". Visst befolkas Ahrenbergs Wiborgstexter av dessa språk, och man kan tänka sig att Ahrenberg i sina Wiborgsskildringar drog nytta av den språkmiljö han vuxit upp i. Men han skapar inte några hybridtexter – gränserna mellan språken upprätthålls överlag, in- slagen av andra språk är ändå rätt få och små. Och en individuell flerspråkighet som Fritz åtföljs av avståndstagande från berättaren. I Ahrenbergs litterära territorium Wiborg finns en spänning mellan texternas språkbruk och påstå- enden om språk. Det finns också en spänning mellan olika texter – ibland verkar fungerande fler- språkighet vara fullständigt omöj- ligt, andra gånger är den alldeles självklar.

För Fritz i "Utan modersmål" är en del av problemet hans språk- liga ängslighet. Hans osäkerhet gör hans språk stelt, det finns hos honom ett "ängsligt iakttagande av alla höflighetsord" som hindrar talets flöde och skapar distans mellan honom och hans samtals- partner. Trots att novellen starkt betonar att Fritz språkproblem grundlades redan i barndomen, har Fritz inte alltid varit lika osä- ker: "Åh så han hade förändrat sig. Han som förr var frimodighe- ten själf, han, som med orubbligt lugn talade sin wiborgska, hos ho- nom fans där nu något skyggt; han tycktes likasom anhålla om ursäkt, om skonsamhet; världen hade fa- rit hårdt fram med honom."

På annat håll argumenterar Ahrenberg för hur just språklig ängslighet är av ondo, och han var långt ifrån språkpuritan. I ett kåseri tryckt under pseudonymen "Chevalier" i boken *Infall* (1908) menar Ahrenberg att ett språks vi- talitet bestäms av dess förmåga att "upptaga och insmälta nya flöden, det är nya läror". Det finns hos Ahrenberg en medvetenhet om att språk förändras och påverkar varandra. Detta är inte minst en tillgång för författaren:

Likasom de svenska vikingarna i forntiden drogo i främmande land för att göra strandhugg, taga skatter och omgjuta sina namn med tapperhetens glans, så ha de svenska skalderna i våra dagar gjort. Med den nyss fallne Snoilsky som föregångs- man ha de alla, Strindberg, Fröding, Levertin, Heidenstam, Karlfelt m.fl. på äkta nord- iskt vis dragit i ledung, gjort strandhugg i främmande land, röfvat språkskatter, ordsmycken, klangjuveler och fört dem till hemmet, och alla ha vi med tjusning lyssnat till de härliga orden, ty det är som Snoilsky säger: "du klingande svenska tunga, nu sjunga du kan".

De sverigesvenska författarna i ovanstående citat nyttjar inte bara språkets förmåga att ta till sig nya ord, de exploaterar den aktivt. Sådant skapande framstår som omöjligt i det finlandssvenska språk- och litteraturklimat som växte fram efter att Ahrenberg tystnat som skönlitterär förfat- tare. Detta klimat var, som Clas

Zilliacus påpekar, djupt påverkat av oro. Oro för den finländska svenskan differentiering från sverigesvenskan, oro hos författarna för att göra fel när Hugo Bergröth ålagt dem att skriva högsvenska, och en känsla av "iakttagenhets". I "Utan modersmål" anammar berättaren småningom Fritz självföraktande syn på sitt bland- språk. Men Ahrenberg plockar förfat- tarskapet igenom in främmande ord, "språkskatter, ordsmycken, klangju- veler", i sina texter.

Något annat än det övriga Finland

I den sista, postumt utgivna delen av Människor som jag känt (1914) skriver Ahrenberg om Wiborg som en "knotpunkt [...] där tre raser karelare, slaver och skandinaver, i mera än fem- hundra år kämpat om plats" med ett "kaos af språk, tyska, ryska, franska, svenska och finska". Men i de skönlit- terära skildringarna av staden Wiborg från 1880- och 1890-talet är språk- blandningen för det mesta livfull och humoristisk. I Hihuliter går wibor- garna inte bara på fyra utan ännu flera ben. I "Utan modersmål" däremot ka- raktäriseras Fritz' språk som Wiborgs- svenska – och är långt ifrån något att hylla.

Det är inte så enkelt att Ahrenberg är en ren kosmopolit – men det inne- bär inte heller att "kosmopoliten" Ah- renberg i skildringarna från östra Fin- land "kapitulerat inför patrioten", som Erik Ekelund har påstått. Ahrenberg är ändå en skribent som hävdar den "ovilkorligen [sic] sanna satsen, att ett språk är ett medel, ett samfärdsmedel och icke ett konstverk, att alt hvad ett språk kan mottaga, ombilda, lingvis- tiskt smälta, är det till nytta". Det här

är någon som i offentligheten valde det franskklingande "Jac" istället för Jacob, och som djärvt pläderade: "En helsingforsisk svekoman blir jag ald- rig [...] Jag vill icke, vill aldrig i livet blifva det."

Ahrenbergs patriotism gäller östra Finland och framför allt Wiborg. Att det är såhär är säkert, på många sätt, staden Wiborgs förtjänst. Brokig, flerspråkig, full av liv, annorlunda och speciell. Det är med förtjusning Ahrenberg konstaterar att Wiborg, det är minsann något annat än övriga Finland.

Litteratur i urval:

Jac. Ahrenberg, Hemma. Skildringar från Östra Finland, Helsingfors: G. W. Edlunds förlag 1887

– Hihuliter. Skildringar från Östra Fin- land, Borgå: Werner Söderströms förlag 1889

– Österut. Berättelser, Borgå: Werner Sö- derströms förlag 1890

– Infall. Expectationer i dagens frågor af Chevalier, Helsingfors: Söderström & C:o förlagsaktiebolag

– Människor som jag känt. Personliga minnen, utdrag ur bref och anteckningar I–VI, Helsingfors: Söderström & C:o förlagsaktiebolag 1904–1914

Erik Ekelund, Jac. Ahrenberg och östra Finland. En litteraturhistorisk studie med politisk bakgrund, Helsingfors: Sö- derström & C:o förlagsaktiebolag 1943

Marika Tandefelt, Viborgs fyra språk un- der sju sekler, Esbo: Schildts 2002

Clas Zilliacus, "Den finlandssvenska litte- raturens korta, lyckliga liv", On the Thresh- hold. New studies in Nordic literature edi- ted by Janet Garton & Michael Robinson. Norwich: Norvik Press 2002, s. 62–74

Julia Tidigs är doktorand i litteraturvetenskap vid Åbo Akademi och anställd vid Svenska litteratursällskapet i Finland. År 2002 läste hon sin första roman av Jac. Ahrenberg och blev fascinerad av språkblandningen i både Ahrenbergs texter och hans hemstad Wiborg. Artikeln är en förkortad och lätt bearbetad version av ett föredrag som hölls i SLS:s föreläsningsserie "En-, två- eller flerspråkig?" den 22 februari 2010.

Viipurin Hautaustomisto
Runebergsgatan 56, 00260 Helsingfors
tel. (09) 493 538
på samma plats sedan 1941

Hautauspalvelu Aaltonen Oy
Gästgränden 4, 02770 Esbo
tel. (09) 8055 200

www.viipuri-aaltonen.fi
palvelu@viipuri-aaltonen.fi
Kotimainen täydenpalvelun perheyritys

HELKAMA

Sähköavusteinen urbane electro

www.helkamavelox.fi

Helkamas Viborgsvandring

Helena von Alfthan

Helkama släktföreningen företog 22–23 maj en resa till Wiborg med tåg. På programmet stod picknick i Monrepos, konsert vid Havis vallar, ett besök i Papulas nya höghus och följande dag ett besök på slottet och en promenad genom staden med den eminenta guiden Mihail ”Mikko” Kostomolov. Vädergudarna var nådiga, och det glada sällskapet fick njuta av solsken och värme hela veckoslutet.

Första programpunkten var picknick i den vackra Monrepos parken. Vis från tidigare färder förde Annika Helkama-Tötterman oss till supermarketen ”Karusell”. Där inhandlades jättelika kapiroger, laxpirog och vatruska samt ett torrt skumvin, som faktiskt var drickbart trots att det inte var nerkyllt.

Från Monrepos bar det av till Havis vallar. Viipurin Lauluveikot med Urpo Rauhala som körledare och Viborgs Akademiska Kôr bjöd på smakprov från lördagkvällens konsert i Peter Paulus kyrkan. Sången ljöd vackert över vallarna, och vi fick veta att detta var den första konsert som ordnats här sedan 30-talet. Vi får hoppas att detta är början på en ny tradition!

Vi bekantade oss med det nya tornhuset i Papula, och njöt av den fantastiska utsikten från översta våningens terrasser. På bild WN:s ut-sända reporter.

Jukka Helkama och Mikko Kostomolov kom fram till att Matti Helkama studerat i ett gult hus vi såg alldeles bredvid, som i gamla tider var Papulan kauppaopisto.

Mihail ”Mikko” Kostomolov visade sin skicklighet som guide. Vi gick längs Slottsgatan och tillbaka längs Karjaportsgatan, och fick veta precis vem som bott i vilket hus. WN:s reporter var gladast åt att äntligen få veta var Mottis vårdshus låg.

Slottet gav något för alla. De yngre deltagarna övade på bågskytte och klättrade upp i tornet. WN:s orädda reporter nöjde sig med att titta på slotsmuseets intressanta utställning över autonomitiden. Foto: Eva von Alfthan.

Inkvarteringen på hotel Atlantik på Biskopsgatan fick mycket väl godkänt, det var fint att få bo i hjärtat av det gamla Wiborg. Före avfärd tog vi en gruppbild på hotellets trevliga innergård.

Viipurin lauluveikot reste med samma tåg som Helkamas släktförening. Medan vi väntade på tåget hem till Helsingfors fick vi njuta av en liten improviserad konsert. Sången ekade under Stalins valv och förvånade Vöborgare stannade för att lyssna. Vilken akustik!